

Boris Kidrič

Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji*

1. Akcijska enotnost in »Društvo prijateljev Sovjetske zveze« pred okupacijo

Na temelju platforme CK KPJ za vso Jugoslavijo je Komunistična partija Slovenije vzpostavila že v poslednjih mesecih predaprilske Jugoslavije (v drugi polovici 1940) akcijsko enotnost z naslednjimi skupinami: *krščansko-socialistično skupino, demokratičnim krilom v »Sokolu«* (tradicionalni telovadni in telesnovzgojni organizaciji, ki jo je sredi preteklega stoletja ustanovil na Češkem Tyrš), *s skupino vidnih slovenskih kulturnih delavcev*. Akcijski sporazum je tedaj obsegal naslednje točke:

1. *Jugoslavija naj se ne oslanja na nobenega izmed obeh vojskujočih se taborov, temveč naj se zunanjepolitično krepko nasloni na Sovjetsko zvezo, kar je tudi za ogroženi slovenski narod edina rešitev.*

2. *Notranja demokratizacija Jugoslavije.*

3. *Vzpostavitev narodne, demokratične vlade.*

Že pred tem akcijskim sporazumom se je pričelo na pobudo CK KPJ po vsej Jugoslaviji organizirati »Društvo prijateljev Sovjetske zveze«. V Sloveniji se je začelo to gibanje v Ljubljani poleti 1940. Pobudo zanj je dala KPS. Snovanje »Društva prijateljev Sovjetske zveze« je bilo v začetku legalno, kasneje, ko je jugoslovanska vlada društvo prepovedala, pa množično pollegalno. Ustanovitelji društva so izkoristili moment, ko je stara Jugoslavija vzpostavila diplomatske odnose s Sovjetsko zvezo. Tedaj so pridobili nekaj vidnih predstavnikov slovenskega kulturnega in javnega življenja, da so

* Ta obris je napisal Boris Kidrič leta 1944 kot informativno pismo za Moskvo. Doslej ni bil še nikjer v celoti objavljen. V zborniku »Ljubljana v ilegali«, I. del (Državna založba Slovenije, Ljubljana 1959) je izšel le prvi del obrisa, ki zajema razdobje v razvoju Osvobodilne fronte do prvega slovenskega osvobojenega ozemlja. Uredništvo zbornika pa je izpustilo več piščevih pojasnil v oklepajih, ker je smatralo, da so taka pojasnila za bralce odveč in bi vsebino obrisa samo trgala ter motila. Pričujoča objava vsebuje Kidričevo pismo v celoti, brez izprememb, razen nekaj najnujnejših jezikovnih in pravopisnih popravkov ter malenkostnih okrajšav; zadnje v besedilu nakazujemo z zvezdico. Besede, ki jih je zaradi točnosti dodalo uredništvo, so v oglatih oklepajih.

Menimo, da je za naše zgodovinarje, pa tudi za naše sedanje in bodoče bralce, zlasti za mlajša pokolenja, potrebno, da priobčimo besedilo pisma z vsemi avtorjevimi pojasnili vred.

Delo Borisa Kidriča je izredno pomemben prispevek k naši zgodovini, vzor marksistične analize družbenih in političnih razmer in primer, kako je pisec zgodovino »delal« in jo hkrati prikazal v zgoščenem in prepričljivem opisu. Op. ur.

podpisali pravila in prijavili snovanje društva jugoslovanski državni oblasti. Med podpisniki pravil in prijavniki društva so v Sloveniji bili: senator *Ivan Hribar* (stari slovenski »liberalni« politik še v Avstro-Ogrski, med prvo svetovno vojno konfiniran od avstro-ogrskih oblasti zaradi svojih zvez s Srbijo in carsko Rusijo, kasneje v Jugoslaviji nekaj časa pokrajinski kraljevi namestnik za Slovenijo, nato jugoslovanski poslanik v CSR, po aprilskem zlomu 1941 napravil iz obupa nad zlomom samomor in zapustil pismo, da je sedaj za slovenski narod rešitev samo še slovanski vzhod; Ivan Hribar je pri vlaganju pravil »Društva prijateljev Sovjetske zveze« fungiral kot predsednik za Slovenijo), dramaturg *Josip Vidmar*, industrijalec *Stane Vidmar*, univerzitetna profesorja dr. *Fran Kidrič* in dr. *Fran Šturm*, pesniki *Oton Župančič*, *Igo Gruden* in *Fran Albreht*, glasbenika [Blaž] *Arnič*, [Slavko] *Osterc* in drugi. Ko so bila vložena pravila za »Društvo prijateljev Sovjetske zveze«, je KPS ob delni pomoči krščanskih socialistov in demokratičnega krila v »Sokolu«, torej obeh skupin, s katerima je bil medtem že vzpostavljen zgoraj omenjeni akcijski sporazum, pokrenila množično podpisovalno akcijo med vsem narodom. Kljub terorju takratnega bana *Natlačena* (sodelavec dr. Antona Korošca, oktobra 1942 ustreljen v Ljubljani kot narodni izdajalec) je pravila podpisalo več kot 30.000 Slovencev. Vsi podpisi so bili zbrani in izročeni v umetniško izdelani skrinjici, ki jo je pokrivala marmorna plošča z vdelanim zemljevidom Slovenije, takratnemu sovjetskemu poslaniku v Beogradu Plotnikovu. Podpise je izročil *Josip Vidmar*.

Podpisovalna akcija za »Društvo prijateljev Sovjetske zveze« je tako postala tudi *najvidnejši izraz zgoraj omenjene akcijske enotnosti med KP, krščanskimi socialisti, demokratičnim krilom v »Sokolu« ter skupino slovenskih kulturnih delavcev.*

Krščankosocialistično skupino so tedaj tvorili:

1. religiozno slovensko delavstvo, organizirano v sindikatu »*Jugoslovanska strokovna zveza*«;
2. širši krog katoliških intelektualcev, zbran okoli katoliške revije »*Dejanje*«;
3. društvo katoliških univerzitetnih študentov »*Zarja*«.

Najvidnejši predstavniki »Jugoslovanske strokovne zveze« so bili delavci in sindikalni funkcionarji *Tone Fajfar* (grafični delavec, sindikalni sekretar, sedaj član Glavnega odbora Delavske enotnosti za Slovenijo, Izvršnega odbora OF, Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta [SNOS] in Predsedstva AVNOJ [Antifašistično veče narodne osvoboditve Jugoslavije]), *Stanko Kovač* (grafični delavec, sindikalni funkcionar, sedaj član Izvršnega odbora OF), *Tone Toman* (delavec, sindikalni funkcionar, sedaj član Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, Izvršnega odbora OF in načelnik Odseka za socialno skrbstvo pri Predsedstvu SNOS).

Najvidnejši predstavniki intelektualskega kroga okoli revije »Dejanje« so takrat bili: *Edvard Kocbek* (gimnazijski profesor, redaktor »Dejanja«, sedaj podpredsednik Izvršnega odbora OF in poverjenik za prosveto v Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije [NKOJ]), *Joško Zemljak* (gimnazijski profesor, sedaj član SNOS in IOOF, načelnik Odseka za prosveto pri Predsedstvu SNOS), dr. *Marjan Breclj* (advokat, sin znanega katoliškega voditelja dr. Antona Breclja, enega izmed ustanoviteljev klerikalne SLS na Goriškem in Primorskem, ki se je kasneje sprl s slovenskim klerikalnim

Božidar Jakac: Boris Kidrič, jedkanica, 1945

voditeljem dr. Antonom Korošcem ter prešel v opozicijo; dr. Marjan Breclj je sedaj član Predsedstva SNOS in organizacijski tajnik IOOF), dr. *Aleš Stanovnik* (advokat, brat znanega klerikalnega javnega delavca dr. Ivana Stanovnika, kasneje opozicionalno nastrojenega proti oficialni klerikalni stranki; dr. Aleš Stanovnik je bil v začetku slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja član političnega odbora Vrhovnega plenuma OF, spomladi 1942 je prešel v ilegalnost, kmalu nato so ga aretirali Italijani in ustrelili kot talca).

Najvidnejši predstavniki demokratičnega krila v »Sokolu« so tedaj bili: *Jože Rus* (sodnik, sokolski podstarosta, sedaj podpredsednik IOOF, [pod-

predsednik] Predsedstva SNOS in [podpredsednik] Predsedstva AVNOJ), *Franjo Lubej* (učitelj, sokolski načelnik, sedaj član IOOF in Predsedstva SNOS), *Zoran Polič* (član ljubljanske prokurature, sokolski načelnik, sedaj major NOVJ [Narodno osvobodilne vojske Jugoslavije], član IOOF in Predsedstva SNOS), *Lojze Vrhovec* (uradnik, sokolski načelnik, sedaj polkovnik NOVJ, član SNOS in načelnik Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS).

Najvidnejši predstavniki skupine kulturnih delavcev so tedaj bili: *Jože Vidmar* (dramaturg Narodnega gledališča v Ljubljani, literarni in gledališki kritik, prevajalec iz svetovne, zlasti iz klasične ruske literature, sedaj predsednik IOOF in Predsedstva SNOS, član Predsedstva AVNOJ), dr. *Ferdo Kozak* (gimnazijski profesor, redaktor ene izmed vodilnih slovenskih revij »Sodobnost«, 1942 aretiran od Italijanov in poslan v italijansko internacijo, sedaj na jugoslovanski bazi v Bariju in redaktor lista »Domovina«), *Juš Kozak* (gimnazijski profesor, redaktor ene izmed vodilnih slovenskih revij »Ljubljanski Zvon«, 1942 aretiran od Italijanov in poslan v italijansko internacijo, sedaj na jugoslovanski bazi v Bariju), *Mile Klopčič* (pesnik, tajnik tradicionalne literarne, znanstvene in splošnokulturne družbe ter založbe »Slovenska Matica«, sedaj načelnik oddelka za umetnost v Prosvetnem oddelku pri Predsedstvu SNOS).

Za označbo krščanskosocialistične skupine in demokratičnega krila v »Sokolu« je važno poudariti naslednje: *obe skupini sta se razvili kot opozicija v dveh tradicionalnih in velikih slovenskih političnih taborih, klerikalnem in liberalnem, ki sta nekoč, zlasti pred prvo svetovno vojno, predstavljala poleg socialne demokracije vse slovensko politično življenje.*

Za klerikalno vodstvo in njegovo množično organizacijo je bilo zmeraj značilno, da sta znala uporabljati *pestrost v organiziranju*. Raznim družbenim razredom, raznim socialnim in kulturnim plastem in raznim poklicem so klerikalci dajali njihove lastne organizacije, vse skupaj pa so družili v klerikalni centrali, na katero je imel seveda velik vpliv tudi Vatikan. Religiozno delavstvo, ki ga je bilo v Sloveniji glede na neposredno rekrutacijo delavskega razreda s kmetov precej, je na ta način dobilo krščansko strokovno organizacijo »Jugoslovansko strokovno zvezo«. V zvezi s splošnim razvojem po prvi svetovni vojni, z ekonomsko in agrarno krizo, z zaostritvijo imperialističnih nasprotij in njihovim odraženjem v Jugoslaviji, dalje z obstojem nacionalnega vprašanja znotraj stare Jugoslavije, s protidemokratskim terorjem diktatorskih šestojanuarskih jugoslovanskih režimov, z nastopom fašistične agresije, s pronemško politiko poslednjih režimov stare Jugoslavije, z izrazito protitalijansko in profašistično politiko klerikalne reakcije v Sloveniji in končno v zvezi z množičnim delovanjem KP se je v klerikalnem taboru že dolgo pred aprilskim zlomom 1941 vršila izrazita diferenciacija. Organizacijska pestrost, ki jim je nekoč koristila, je začela klerikalnim voditeljem delati sedaj preglavice. V najostrejšo opozicijo proti oficialnemu klerikalnemu vodstvu je tako na razredni podlagi (zlasti tudi vprašanje papeževih okrožnic glede korporacij in borbe proti komunizmu) kakor na temelju slovenskega nacionalnega vprašanja v stari Jugoslaviji prešla ravno delavska »Jugoslovanska strokovna zveza«. Kmalu je postala nekako središče za vse opozicionalno in protifašistično nastrojene intelektualne ter študentske katoliške kroge v Sloveniji.

Demokratsko krilo v »Sokolu« je izražalo isti opozicionalni in demokratični proces v drugem velikem tradicionalnem slovenskem političnem taboru, v tako imenovanem »liberalnem« taboru. »Sokol« ima v Sloveniji izza avstro-ogrskih časov tradicijo narodnoobrambnega odpora proti germanskemu pritisku. Kasneje, v stari Jugoslaviji, se je razvil v izrazitega eksponenta reakcijskih velikosrbskih režimov, za časa šestojanuarskih diktatur pa v fašistično organizacijo.

Vse to je vzbudilo močan demokratični odpor med njegovimi plebejskimi članskimi množicami, pa tudi med delom njegovih funkcionarjev. Zlasti se je ta odpor povečal, ko je nastopila za Jugoslavijo ogroženost s strani nemškega fašizma. Nekateri slovenske »župe« (organizacijske enote »Sokola«) so si izvolile demokratično upravo, vrhovni sokolski forum v Beogradu pa je te volitve večkrat razveljavil kljub ostrim protestom sokolskih organizacij. Istočasno se je v teh sokolskih organizacijah začelo razvijati močno nastrojenje za naslonitev Jugoslavije na Sovjetsko zvezo. To nastrojenje je dobivalo obliko slovanskega čustvovanja in simpatij za veliki ruski narod. Odraz vsega tega je bilo zgoraj obravnavano demokratično krilo v »Sokolu«.

Glede skupine slovenskih kulturnih delavcev je treba naglasiti, da je kultura igrala v slovenskem javnem življenju ves čas slovenske nacionalne zgodovine pomembno vlogo. Pred prvo vojno se je demokratična in revolucionarna misel med Slovenci včasih zaradi pomanjkanja objektivnih, včasih pa zaradi pomanjkanja subjektivnih pogojev za svoje množično izživeljanje čestokrat izrazito zatekala v slovensko kulturo (Prešern, Levstik, Cankar). Po prvi svetovni vojni se je z ene strani razvijal proces korumpiranja in breznačelne prodanosti slovenske inteligence vladajočim režimom, po drugi strani pa proces njenega približevanja delavskemu razredu. Velik del vidnejših predstavnikov slovenske kulture se je orientiral v levo, čeprav je bilo zanj še vedno značilno oportunistično izmikanje akciji. Komunistični partiji je v teh časih uspelo navezati precej stikov z vidnejšimi predstavniki slovenske kulture, kar se je odražalo tudi v vsebini in smeri vodilnih slovenskih revij.

Akcijski sporazum KP s krščanskosocialistično, demokratično sokolsko in kulturniško skupino v letu 1940, pred nemško-italijansko okupacijo, je torej v mnogočem predstavljal izhodišče za kasnejšo Osvobodilno fronto, pa tudi za druge globlje izpremembe v slovenskem političnem in javnem življenju. Krščanski socialisti in demokratični »sokoli« so namreč po eni strani tvorili zvezo s slovensko politično tradicijo, po drugi strani pa odražali proces prehajanja slovenskih ljudskih množic na borbene demokratične pozicije. Z aprilskim zlomom 1941 je bila slovenska politična tradicija, kar se namreč starih uradnih strank tiče, politično, moralno in tudi organizacijsko izrazito na tleh. V objektivnem pomenu besede so ostali njeni edini pozitivni dediči, razen nekaterih manjših skupin, v glavnem krščanski socialisti in demokratični »sokoli«. Slovenska kultura je ostala slej ko prej pomembna. Njena posebna značilnost pa je bila že v tem času, da se je v obravnavanem demokratičnem bloku nagibala neposredno na stran Komunistične partije.

Obravnavana akcijska enotnost pa seveda nikoli ne bi bila prišla do vidnega množičnega izraza, če ne bi bila KP že takrat politično in akcijsko precej močno zasidrana v ljudskih množicah. Njena politična in akcijska zasidranost ji je poleg jasne linije že tedaj omogočila izrazito vodilno vlogo.

Osnovni momenti, ki so pogajali, pospeševali in utrjevali politično ter akcijsko množično zasidranost Komunistične partije, so bili:

1. Izkušnja ilegalnega dela in krepko razpredeni ilegalni aparat po vsej deželi.

2. Množice so se na lastnih izkušnjah, zlasti pa ob večjih mednarodnih in notranjepolitičnih preokretih prepričevale o pravilnosti njene politike in linije.

3. Pravilno stališče do vojne, ki ga je CK KPJ ob vseh preokretih jasno naglašal. Do septembra 1939 — splošno zbiranje protifašističnih sil v borbi proti nemškemu in italijanskemu fašističnemu agresorju, od septembra 1939 razjasnjevanje ljudskim množicam, da jih lahko ogroženosti pred imperia- lizmom in vojno reši izključno le naslonitev Jugoslavije na nevtralno Sovjetsko zvezo kot zaščitnico malih in nevtralnih narodov, ob prvih vidnih pri- pravah nemške in italijanske agresije na Jugoslavijo ponovno zbiranje vseh obrambnih sil ob istočasno stopnjevanju akciji za naslonitev na Sovjetsko zvezo, ob agresiji izrazito obrambno stališče itd.

4. Pravilno delo v amsterdamskih strokovnih organizacijah ter pravilen odnos do krščanskosocialistične delavske skupine, s čimer je KP že za pred- aprilske Jugoslavije dejansko vzpostavila enotnost delavskega razreda Slo- venije.

5. Krepka tradicija v borbi za ljudske množice in njihovo enotnost. Tako tradicijo sta predstavljali gibanji Slovenske ljudske fronte ter Delavsko- kmečke zveze, ki sta zapustili dragoceno izkušnjo pa tudi nekatere trajnejše postojanke.

6. Akcije za ekonomske zahteve delavcev in kmetov, inteligence in obrt- ništva, ki jih je organizirala KP.

2. Protiimperialistična fronta slovenskega naroda

(Razdobje med zlomom predaprilske Jugoslavije in nemškim napadom na Sovjetsko zvezo)

Na temelju splošno jugoslovanske narodnoosvobodilne platforme, ki jo je izdal CK KPJ, je zadnje dneve aprila 1941 sklical Centralni komite KPS ustanovni sestanek Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Ustanovitelji se danes ne spominjamo več točnega datuma, kdaj je bila ustanovljena Osvob- odilna fronta. Kot oficialni datum ustanovitve je proglašen 27. april. Točen datum to najbrž ni, vsekakor pa se je ustanovni sestanek vršil zadnje dni aprila 1941, kakih 14 dni po kapitulaciji Jugoslavije.

Poleg delegacije CK KPS so se ustanovnega sestanka udeležili predstavi- niki krščanskosocialistične skupine, slovenskih kulturnih delavcev in demo- kratičnega krila v »Sokoluc«, torej zastopniki tistih skupin, s katerimi je imela KPS akcijski sporazum že pred aprilskim zlomom. Ustanovni sestanek je bil na stanovanju sedanjega predsednika Josipa Vidmarja, od krščanskih socia- listov se ga je udeležil Tone Fajfar, od »sokolov« Jože Rus, od kulturnih delavcev Josip Vidmar, Ferdo Kozak in dr. Fran Šturm, od komunistov Boris Kidrič, dr. Aleks Bebler in Boris Zihlerl.

Ustanovni sestanek OF je potekal v najmračnejših dneh slovenske zgo- dovine. Po deželi je trenutno uspevala hitlerjevska demagogija. V Ljubljani

so vsele italijanske in hitlerjevske zastave, bivši oblastniki, uradni politiki in strankarji, ki so se pred kratkim še penili od nacionalističnih fraz, so se začeli takoj javno vdinjati okupatorju, formalno je izgledalo, da je narod izgubil vso perspektivo. Kljub temu se je ustanovni sestanek Osvobodilne fronte na predlog Komunistične partije zedinil v naslednjih točkah:

1. *Da je uspehe hitlerjevske demagogije med slovenskimi ljudskimi množicami zakrivila protiljudska politika nekdanjih oblastnikov in da so ti uspehi le prehodnega značaja, da pa je na vidiku množično gibanje za osvoboditev in združitev zaslužjenega in razkosanega slovenskega naroda.*

2. *Da se bodo nosilci protiljudske politike v predaprilski Jugoslaviji razkrili tudi v osvobodilnem boju kot protinarodni in petokolonski elementi.*

3. *Da sta usoda in bodočnost slovenskega naroda kar najtesneje povezani z usodo in bodočnostjo velikega ruskega naroda ter vse Sovjetske zveze.*

4. *Da je treba pričeti takoj z zbiranjem slovenskih množic na temelju borbe za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.*

Z ustanovnim sestankom se je začela prva perioda slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja, namreč perioda med zlomom stare Jugoslavije in nemškim napadom na Sovjetsko zvezo. To razdobje predstavlja predvsem pripravo za bodočo množično in oboroženo osvobodilno borbo.

Glede na celotno zunanjepolitično konstelacijo v tej periodi se je Osvobodilna fronta takrat imenovala »Protiimperialistična fronta slovenskega naroda«, pri čemer je idejno naglašala, da se slovenski narod v svoji osvobodilni borbi bori proti imperializmu sploh, da pa so neposredna forma imperialističnega zatiranja slovenskega naroda — nemško-italijansko-madžarska okupacija, nemško-italijansko-madžarsko razkosanje Slovenije in nemško-italijansko-madžarsko raznarodovanje slovenskih množic.

Še pred nemškim fašističnim napadom na Sovjetsko zvezo je Osvobodilna fronta po vseh slovenskih središčih povezala predstavnike svojih ustanovnih skupin in izvedla med slovenskim ljudstvom vrsto političnih sestankov ter konferenc, kar je silno dvignilo poteptano slovensko narodno zavest, zajezilo hitlerjevsko demagogijo in ustvarilo pogoje za bodočo množično borbo. Hkrati so ti sestanki omogočili Komunistični partiji Slovenije, da je dobila tesen stik z vsemi tistimi slovenskimi patrioti, ki jim je bilo doslej delo KPS tuje, ki pa jih je narodna katastrofa okrenila na borbena pot.

Od številnih večjih in manjših skupin, ki so se kasneje pridružile Osvobodilni fronti kmalu po nemškemu napadu na Sovjetsko zvezo, je v tej periodi navezala KPS tesnejše stike z naslednjimi skupinami:

1. z »Zvezo kmečkih fantov in deklet«, množično organizacijo kmečke mladine. »Zveza kmečkih fantov in deklet« je bila nekoč v sklopu Pucljeve Kmečke stranke. Kasneje je prešla v sklop šestojanuarske reakcionarne in fašistične JNS, toda že takrat je v njej delovala Zveza komunistične mladine. Zveza komunistične mladine je v »Zvezi kmečkih fantov in deklet« organizirala proces demokratične opozicije. Med osvobodilnim bojem je »Zveza kmečkih fantov in deklet« povsem prešla na dosledne demokratične pozicije. Na izrazito zahtevo svojega članstva je kasneje kompaktno prešla v Zvezo komunistične mladine, čeprav je ta v začetku odklanjala njen prestop glede na splošno linijo KP, ki je odstranjevala vse, kar bi se lahko očitalo za nelojalnost v sodelovanju z drugimi skupinami. Ob snovanju Osvobodilne fronte sta bila najvidnejša predstavnika v centralnem vodstvu »Zveze kmeč-

kih fantov in deklet« agronom *Nemec* (sedaj član Pokrajinskega odbora OF za Štajersko, član SNOS in KP) in *Ferdo Godina* (sedaj politični delavec OF in KP na Štajerskem).

2. S tako imenovano »*Kmečko delavsko stranko*«, ki je v svojem vodstvu predstavljala zbor raznih opozicionalnih drobcev, predvsem advokatov, na deželi se skušala precej oslanjati na kulake, imela pa tudi nekaj svojih organizatorjev iz vrst majhnih in srednjih kmetov, ki so kasneje, zlasti pa med osvobodilnim bojem prešli pod izrazit vpliv KP, kolikor niso bili že prej njeni člani. Vodstvo te stranke se je v stari Jugoslaviji poskušalo v glavnem vezati na Mačkovo HSS, v slovenskem političnem življenju pa je predstavljalo nesoliden in špekulantski element, ki je sem in tja sodeloval v predaprilski Jugoslaviji tudi s KP, zlasti v časih Slovenske ljudske fronte in Delavko-kmečke zveze, praviloma pa puščal KP na cedilu. Med osvobodilnim bojem se je Kmečko-delavska stranka stopila v enotno gibanje Osvobodilne fronte, del špekulantov iz njenega vodstva se je pasiviziral oziroma prešel na »sredinske« pozicije, njen glavni predstavnik advokat *dr. Lado Vavpetič ...** je ob kapitulaciji Italije prešel na osvobojeno ozemlje in* lojalno sodeluje, ne da bi poskušal znova snovati kako separatno lastno stranko. Je član Vrhovnega plenuma OF od julija 1941, na kočevskem Zboru odposlancev slovenskega naroda je bil izvoljen v Plenum OF (120 članov), v Slovenski narodnoosvobodilni odbor in v štiridesetčlansko delegacijo za AVNOJ. Kot tak se je udeležil II. zasedanja AVNOJ. Od septembra 1944 je član Izvršnega odbora Osvobodilne fronte.

3. S tako imenovano skupino »*Stara pravda*«, ki jo je vodil *ing. Nagode*, eden izmed ustanovnih podpisnikov »Društva prijateljev Sovjetske zveze«. Ta skupina je nastala šele po okupaciji iz najrazličnejših konfuznih elementov, v glavnem iz bivše JNS. Zdi se, da so imeli v njej veliko besedo agenti Intelligence servicea, in da je bil tudi *ing. Nagode* sam tak agent. Skupina je poskušala z vsemi mogočimi sredstvi ovirati zbiranje narodnih sil v enotno narodnoosvobodilno gibanje, blatila na vseh koncih Komunistično partijo, širila intrige, zagovarjala velikosrbsko smer stare Jugoslavije, hkrati pa uporabljala ultraleva socialna gesla. Glede partizanstva je ob vsaki priliki širila defetistične in panične vesti o njegovih porazih, kasneje pa, ko je stopilo jeseni 1941 v ospredje vprašanje Mihajlovića, proglašala Mihajlovića za narodnega junaka. Kljub varovanju lojalnosti do vseh skupin, ki so sodelovale v Osvobodilni fronti, je bilo tako za Komunistično partijo kakor za Izvršni odbor Osvobodilne fronte nujno, da to skupino zaradi nepoboljšljivega razkrojevalnega dela razbijeta. S pomočjo ostalih skupin jima je to uspelo. Kar je bilo v skupini poštenega, se je prej ali slej brez pridržka pridružilo Osvobodilni fronti, Nagode in njegovi pa so bili izolirani. Nagode se je kasneje združil s tako imenovano »sredino« in z njo vred prešel na odkrite belogardiščne in mihajlovičevske pozicije.

V tem razdobju svojega razvoja — torej v periodi med aprilskim zlomom stare Jugoslavije in nemškimi napadom na Sovjetsko zvezo — je pričela Osvobodilna fronta izdajati tudi svoje osrednje glasilo »Slovenski poročevalec«, ki je navezalo na tradicijo istoimenskega glasila izza časov Slovenske ljudske fronte. »Slovenski poročevalec« je v začetku izhajal tedensko, njegovo redno

* Izpuščeno. Op. ur.

izhajanje in kolportažo pa je oskrbel nelegalni aparat KPS. »Slovenski poročevalec« je kmalu postal ne samo glasilo Osvobodilne fronte in njen agitator, temveč v veliki meri tudi organizator osvobodilnega gibanja.

Že v tej periodi je dala KPS pobudo za konferenco *Delavske enotnosti Slovenije*. Te konference so se udeležili predstavniki CK KPS, krščansko-socialistične »Jugoslovanske strokovne zveze« in amsterdamskih strokovnih organizacij. Po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo so se Delavski enotnosti priključili tudi predstavniki socialistov kot politične struje.*

S tem je bila Delavska enotnost Slovenije v vsakem pogledu vzpostavljena. Delavski razred Slovenije se je udeležil osvobodilnega gibanja kot kompaktna celota. Delavska enotnost Slovenije je vstopila v Osvobodilno fronto tako kot celota kakor preko svojih posameznih sestavnih delov. V Ljubljani je bil ustvarjen Glavni odbor Delavske enotnosti Slovenije. Od socialističnih predstavnikov amsterdamskih strokovnih organizacij je vstopil kmalu po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo v Glavni odbor Delavske enotnosti Slovenije *France Svetek* (svoječasni delegat na mednarodni konferenci dela v Washingtonu, sindikalni funkcionar in sekretar, malo pred kapitulacijo Italije prišel na osvobojeno ozemlje, od julija 1942 član Vrhovnega plena OF, od kočevskega Zbora odposlanec izvoljeni član Plenuma OF in Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora ter štiridesetčlanske delegacije v AVNOJ, od septembra 1944 član Izvršnega odbora OF).

Predstavniki vodstva socialistične politične stranke niso hoteli niti v Glavni odbor Delavske enotnosti niti v vodstvo Osvobodilne fronte, češ da celotno njihovo vodstvo ni zbrano, ker so Nemci nekatere njegove člane izgnali v Srbijo. Dali pa so pristanek na vse delovanje Delavske enotnosti Slovenije in Osvobodilne fronte ter tudi stopili v njune lokalne organizacije. S tem pa so dejansko likvidirali vsako politično vlogo socialne demokracije, kajti Delavska enotnost se je kmalu razvila — kot bomo videli iz kasnejših poglavij — v popolnoma enotno gibanje.

Na temelju analize Centralnega komiteja KP Jugoslavije je KPS pravilno slutila, da bo fašistična Nemčija v kratkem napadla Sovjetsko zvezo. Zato ji je bilo tudi jasno, da bo skoraj napočil čas, ko bo *oborožena akcija* proti okupatorjem moralno in stvarno mogoča. KPS je zaradi tega že v prvem razdobju Osvobodilne fronte pripravljala osnovne tehnične, organizacijske in kadrovske pogoje za nastop slovenskega partizanstva.

Kar se predaprilskih uradnih političnih strank tiče, je treba poudariti, da so se kmalu po kapitulaciji Jugoslavije njihovi voditelji in bivši oblastniki z banom dr. Natlačenom na čelu šli poklonit Mussoliniju v Rim. OF je njihov postopek podvrgla najostrejši množični kritiki.

* O konferenci omenjenih delavskih skupin leta 1941 nimamo podatkov. Pač pa je bila takšna konferenca, na kateri je bil formiran Odbor Delavske enotnosti, novembra 1. 1942 v Ljubljani — v času, ko je »delavsko gibanje že zdavnaj bilo vodilna sila OF«. Glej članek E. Kardelja Ob desetletnici »Delavske enotnosti« v knjigi »Delavska enotnost 1942—1944«, ponatis, Ljubljana 1954, str. 7—12. Glej tudi podatke prav tam na str. 13, 17 in 148. — Op. ur.

3. Od nemškega napada na Sovjetsko zvezo do prve osvoboditve večjega dela slovenskega ozemlja

Ko je fašistična Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, je napočila druga perioda narodnoosvobodilnega gibanja — razdobje izrazitega množičnega poleta Osvobodilne fronte in oborožene partizanske akcije.

V borbi ruskega naroda in sovjetskih armad so zrle narodne množice v Sloveniji že od vsega početka tvorno in materialno jamstvo za zmago svojega lastnega boja. Napoved ustanovnega sestanka Osvobodilne fronte o povezanosti z usodo in bodočnostjo Sovjetske zveze je postala živo spoznanje najširših narodnih množic. Slovenijo je zajela izrazita politična aktivizacija v smislu narodnoosvobodilne borbe. V tako imenovani »Ljubljanski provinci« (tisti del Slovenije, ki ga je zasedla Italija 1941) so prodrli politični sestanki skoraj v sleherno vas. Osvobodilna fronta je organizirala svoje okrožne in rajonske odbore, med samimi ljudskimi množicami pa so rasli z neugnano silo terenski odbori OF, bodoči organi nove narodne oblasti.

Množični razmah Osvobodilne fronte je ustvaril podlago za partizanstvo v Sloveniji. Zavedati se je namreč treba, da bi bilo v Sloveniji glede na gostoto prometnih žil in vseh vrst komunikacij ter glede na izredno gostoto nemških in italijanskih okupacijskih posadk partizansko gibanje popolnoma nemogoče, če ne bi imelo krepkega, smotrno ustvarjanega in vodenega množičnega političnega zaledja.

Razen tega niso imele narodne množice v Sloveniji prav nobenih partizanskih tradicij.

Vsega tega se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja zavedalo in se zato že od vsega početka trudilo, da nudi oboroženi partizanski borbi kar najširše politično zaledje. Razvoj je tako prizadevanje v celoti potrdil. Že prve slovenske partizanske skupine, ki so bile zelo maloštevilne in še povsem diverzantskega značaja, so dobile po zaslugi Osvobodilne fronte podporo širokih narodnih množic. Kljub okupacijski vojski, ki je imela v Sloveniji izredno gosto mrežo postojank, hkrati pa pošiljala preko Slovenije svoje številne transporte, so ostale partizanske skupine vsa leta narodnoosvobodilnega boja na svojem ozemlju in se z nadaljnjim razvojem množične borbe tudi same razvile v Narodnoosvobodilno vojsko in Partizanske odrede Slovenije kot sestavni del enotne Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

Ko se je z nemškim napadom na Sovjetsko zvezo pričel izrazit množični polet Osvobodilne fronte, sta CK KPS in Izvršni odbor Osvobodilne fronte znova povabila v Osvobodilno fronto prav vse slovenske skupine in organizacije ne glede na njihovo politično, nazorsko ali tradicionalno opredeljenost. Odklonila sta zvezo edino s tistimi, ki so sodelovali z okupatorji.

Platforma Osvobodilne fronte je bila tedaj naslednja:

1. *Združitev vseh Slovencev in vseh slovenskih skupin, ki hočejo kakorkoli sodelovati v narodnoosvobodilni borbi, v Osvobodilno fronto z namenom doseči osvoboditev in združitev vsega slovenskega naroda. OF ne priznava fašističnega in imperialističnega razkosanja Jugoslavije.*

2. *Osvobodilna fronta si ne postavlja nobenega drugega programa kakor narodno osvoboditev. Vsa vprašanja, ki presegaajo okvir narodne osvoboditve, naj se po osvoboditvi demokratično rešujejo. Skupine, združene v Osvobodilni fronti, ohranijo v okviru splošne discipline Osvobodilne fronte, ki*

predstavlja hkrati splošno narodno disciplino in enotnost, svojo skupinsko avtonomijo. Obvežejo se na medsebojno lojalnost. Po osvoboditvi prevzame Osvobodilna fronta oblast kot celota.

3. Vsa podpora oboroženi partizanski akciji.

Proti izigravanju narodnoosvobodilnega boja s strani katerihkoli in kakršnihkoli političnih špekulantov se je KP zavarovala tako, da je *takojšnjo oboroženo akcijo* predlagala na prvo mesto v *akcijskem programu Osvobodilne fronte*.

Razen skupin, ki smo jih že omenili, namreč krščanskih socialistov, »sokolov«, kulturnih delavcev, »Zveze kmečkih fantov in deklet«, »Kmečko delavske stranke«, amsterdamskih sindikatov, socialistov in »Stare pravde«, so se pridružile Osvobodilni fronti v tem razdobju še naslednje skupine:

1. Tako imenovana »ministrska skupina«, ki sta jo predstavljala bivša bana in ministra dr. [Dušan] *Sernec* in dr. [Drago] *Marušič* in v kateri je sodeloval tudi bivši minister [dr. Fran] *Novak*. Ta skupina ni imela nikjer na deželi kake organizacije, omenjeni trije ministri pa so seveda imeli precejšen vpliv in ugled med ljubljanskim meščanstvom kakor tudi drugod po Sloveniji. Na pobudo te skupine je k Osvobodilni fronti pristopilo odnosno Osvobodilno fronto podprlo z denarnimi prispevki in materialnimi sredstvi večje število industrijcev, finančnikov, gospodarstvenikov in večjih trgovcev.

Pristop te skupine je torej tedaj Osvobodilni fronti omogočil odnosno ji olajšal, da je poleg drugih slovenskih družbenih razredov in plasti predstavljala tudi tisto slovensko buržoazijo, ki se ni že takoj po aprilskem zlomu sama od sebe spečala z okupatorjem.

Dr. Sernec je bil svoje čase aktiven univerzitetni profesor in znan klerikalni politik s finančnimi zvezami. Bil je večkrat klerikalni minister v beograjski vladi, leta 1929 pa tudi ban Dravske banovine (Slovenije). S klerikalnim vodstvom se je nato sprl in postal klerikalni disident. Njegov pristop v Osvobodilno fronto je zelo odmeval med katoliškimi krogi, pa tudi med finančniki. Poleg drugih momentov so na njegov pristop v Osvobodilno fronto vplivali njegovi otroci — dve hčerki, ki sta se že v stari Jugoslaviji priključili na univerzi protifašističnemu gibanju študentov, kmalu postali članici Zveze komunistične mladine, kasneje pa tudi članici Partije. Dr. Sernecu jeseni 1941 še ni bila jasna vloga Draže Mihajlovića. Ko so mu jo predstavniki Partije z vseh strani razjasnili, se je dr. Sernec razvil v enega najlojalnejših sodelavcev Osvobodilne fronte. Brez omahovanja je jeseni in pozimi 1942 vzdržal v Ljubljani belogardistično politično ofenzivo, ki je sledila veliki italijanski vojaški ofenzivi. Malo pred kapitulacijo Italije je odšel na osvobojeno slovensko ozemlje. Kljub svoji starosti in težki srčni bolezni se je med nemško ofenzivo jeseni 1943 dobro držal. Na drugem zasedanju AVNOJ je bil imenovan za finančnega poverjenika v Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije, vendar je glede na svojo nesposobnost za pešhojo odnosno za ježo ostal v Sloveniji do poletja 1944. Glede na svoje zdravje in na svojo starost je danes za kako dejansko politično ali upravno delo že popolnoma nesposoben.

Dr. Marušič je za prve svetovne vojne sodeloval v Jugoslovanskem odboru v Londonu, kasneje je bil član in menda celo šef jugoslovanske reparacijske komisije v Parizu. V domovini je politično sodeloval s »kmetijci«, kasneje pa z JNS, s katero pa se je končno sprl. Bil je minister jugoslo-

vanske vlade in menda 1933 ban Dravske banovine. Po poklicu je advokat. Podobno kot Serbec, ...* je imel jeseni 1941 še ...* iluzije v Dražo Mihajloviča. Nato je zapustil mihajlovičevski krog in skupno s Serbecem podprl prehod patriotskih slovenskih aktivnih oficirjev bivše jugoslovanske vojske na stran Osvobodilne fronte. S tem si je nakopal sovraštvo mihajlovičevcev, ki so ga na začetku 1942 — kot se vse zdi — denuncirali, nakar so ga Italijani internirali. Spomladi 1944 je prišel iz internacije na osvobojeno slovensko ozemlje in je bil na sedežu IOOF, dokler ga ni NKOJ delegiral v Šubašičevo vlado. Dr. Marušič je od poletja 1941 član Vrhovnega plenuma OF.

2. Tako imenovana »Stara SLS«. SLS je kratica za Slovensko ljudsko stranko, se pravi, za znano tradicionalno klerikalno stranko v Sloveniji. Za časa šestojanuarskih diktatur so bile množice SLS, pa tudi del njenih funkcionarjev, v ostri opoziciji na podlagi slovenskega nacionalnega vprašanja v stari velikosrbski Jugoslaviji. Kot je znano, je dr. Anton Korošec podprl velikosrbsko hegemonijo in diktatorske beograjske režime ter vključil SLS v JRZ (Jugoslovanska radikalna zajednica). Del starejših javnih delavcev SLS na čelu z dr. *Antonom Brecljem* (očetom dr. Marjana Breclja) se je temu uprl in se proglasil za »staro«, za »pravo« SLS s federalističnim odnosno avtonomističnim in demokratičnim programom. V stari Jugoslaviji ta »stara« SLS sicer ni mogla odigrati nobene posebne vloge, zelo pa je pridobila na politični teži, dasi ni imela nobene organizacije, po aprilski katastrofi 1941, ki je tudi med klerikalnimi pristaši temeljito razgalila in diskreditirala oficialno klerikalno politiko. Če hočemo vlogo »stare« SLS kljub njeni organizacijski neznatnosti pravilno razumeti, si je treba biti na jasnem, kaj se je s tradicionalnim slovenskim klerikalnim taborom zgodilo po aprilski katastrofi 1941. Vsi njegovi vidni oficialni predstavniki in bivši oblastniki, ki so ostali v domovini, so se spečali z okupatorjem takoj ob njegovem prihodu, torej še pred prvim poletom narodnoosvobodilnega gibanja, in se s tem med pretežno večino slovenskih narodnih množic temeljito diskreditirali. Že tedaj je bilo očitno, da ne bodo mogli v bodočem slovenskem javnem življenju odigrati nobene vloge več. Drugi del bivših voditeljev in oblastnikov je emigriral v London. Kako se je ta diskreditiral, je znano. Edine grupacije iz starega klerikalnega tabora, ki so bile še sposobne, da igrajo v bodočem slovenskem političnem življenju svojo vlogo, so torej ostale: krščanski socialisti, stara SLS in pa klerikalni krog univerzitetnega profesorja dr. [Andreja] Gosarja. Jasno je, da je bilo za Osvobodilno fronto izredno važno pridobiti te skupine, če je hotela v vsakem pogledu predstavljati narodno enotnost v boju proti okupatorju in zagotoviti tak svoj razvoj, kakršen se je v treh odnosno štirih letih narodnoosvobodilnega gibanja dejansko izvršil.

Kot smo že povedali, so krščanski socialisti in stara SLS pristopili v Osvobodilno fronto in se v njenem razvoju — o čemer bomo še govorili — tudi stopili v *enotno* gibanje Osvobodilne fronte. Gosarjev krog se je vsem vabilom za vstop v Osvobodilno fronto izmikal in zavzel od vsega začetka tako imenovane »sredinske« pozicije. Narodnoosvobodilna borba »sredinskih« pozicij v boju proti okupatorju seveda ni dovoljevala in tako je logika dogajanja in razvoja prisilila dr. Gosarja in njegov krog na belogardistične pozicije, na pozicije sodelovanja z okupatorjem, kar se je dejansko prvič zgodilo

* Izpuščeno. Op. ur.

že jeseni 1942. S tem pa se je tudi Gosarjev krog izločil iz slovenskega javnega življenja in danes n. pr. ne pomeni ničesar več v nobenem pogledu. Njegovo izločitev je Osvobodilna fronta pospeševala tako, da ga je v svoje vrste vse do 15. septembra 1944 — *pozivala*, s tem pa tudi temeljito med množicami diskreditirala, ker se pač ni hotel pozivom odzvati, temveč se je znašel na okupatorskih pozicijah.

Ves razvoj Osvobodilne fronte pomeni torej tudi globoko preobrazbo slovenskega političnega življenja. Stari klerikalni tabor kot tak, ki se je zdel večasih nepremagljiv, je izginil. Njegove množice so danes v Osvobodilni fronti, patriotski del njegovega bivšega vodilnega kadra se je stopil v *enotno* politično gibanje Osvobodilne fronte, hkrati pa daje Osvobodilni fronti legitimacijo, da predstavlja tudi slovensko politično preteklost in katoliške politične tradicije, bivši klerikalni oblastniki in uradni strankarji so se onemogočili zaradi svojega sodelovanja z okupatorjem.

Dr. *Anton Breclj* je bil eden izmed najuglednejših ljudi v katoliških krogih. Z Osvobodilno fronto je sodeloval od poletja 1941 pa do svoje smrti jeseni 1943. Bil je tudi član Vrhovnega plenuma OF. Ob težjih situacijah in preokretih je sicer močno omahoval, toda jeseni 1942, ko je preživljala Osvobodilna fronta zaradi hudih vojaških udarcev velike italijanske ofenzive svojo prvo resno politično krizo, je v celoti podprl poziv Izvršnega odbora na enotnost. Poleti 1943 je prišel na osvobojeno ozemlje na razgovor, nato se ponovno vrnil v Ljubljano, kjer je razkrinkoval klevete proti Osvobodilni fronti. Tik pred kapitulacijo Italije je odšel na Primorsko, kjer je bil priča splošni narodni vstaji ob italijanski kapitulaciji. Kmalu po svojem povratku je v Ljubljani umrl. Belogardisti in visoki ljubljanski kler so sicer sumili, da je dr. Anton Breclj sodeloval v Osvobodilni fronti, toda iz političnih taktičnih razlogov so mu priredili svečan pogreb, češ da je bil eden najuglednejših katoliških mož. V istem času pa je izšla osmrtnica Izvršnega odbora, v kateri je bilo med drugim oznanjeno, da je bil dr. Anton Breclj član Vrhovnega plenuma OF. Bil je to izredno hud politični udarec za belogardistične klerikalne kroge, ki so pričeli sedaj na pokojnega Breclja zlivati golide gnojnice.

3. *Skupina aktionih oficirjev bivše jugoslovanske vojske.* Italijanski okupatorji so večino aktivnih oficirjev bivše jugoslovanske vojske izpustili iz ujetništva in jim na častno besedo o lojalnosti do italijanske okupacijske oblasti dali tudi penzijo. Večina teh bivših oficirjev jugoslovanske vojske je sedaj brez dela posedala po ljubljanskih kavarnah in kovala načrte za »osvoboditev«, ne da bi seveda kakorkoli resno začela z oboroženo borbo. Politično pa ti oficirji niso bili povsem brez pomena, temveč so imeli prvič vsaj nekaj vpliva na malomeščanstvo in druge sredinske plasti naroda, drugič so predstavljali objektivno rezervo za eventualne Mihajlovičeve oddelke v Sloveniji, tretjič so že začeli širiti legende o Mihajloviću, ki so jih slišali po londonskem radiu, in četrtič so bili potrebni oboroženemu partizanskemu gibanju vsaj tisti med njimi, ki so posedovali strokovno znanje in bili pripravljeni prej ali slej oditi v partizanske oddelke. Osvobodilna fronta se je na pobudo Komunistične partije zato lotila političnega dela med njimi in njihovi skupini dala tudi predstavnika v svojem Vrhovnem plenumu. Ta predstavnik je bil v začetku kapetan [Socerb] *Božič*, ki pa se je kmalu pasiviziral, bil nato interniran od Italijanov in po kapitulaciji Italije prišel na osvo-

bojeno slovensko ozemlje, kjer je vstopil v NOVJ. Sedaj je menda major NOVJ. Oficirski skupini so bili tedaj še v celoti priključeni tudi tisti oficirji, ki so se kasneje razkrili kot zavestni Mihajlovičevi agenti. Kasneje se je izvedelo, da je dal Mihajlovič svojim agentom v Sloveniji direktivo, naj ne razbijajo v začetku Osvobodilne fronte, ker bi bilo kaj takega spričo njene vsenarodnosti nemogoče, pač pa naj se skušajo vtihotapiti na njene politične, organizacijske, obveščevalne in vojaške položaje. V oficirski skupini so bila tudi precejšnja trenja med nižjimi in višjimi oficirji. Nižji oficirji so višjim očitali krivdo za aprilsko katastrofo, višji pa nižjim pomanjkanje strokovnega znanja in nesposobnost, da »vodijo oboroženo borbo«.

Glavnemu partizanskemu štabu za Slovenijo sta od aktivnih oficirjev svoje neposredno sodelovanje ponudila dva: generalštabni polkovnik *Jakob Avšič* (sedaj generallajtnant NOVJ) in major *Karel Novak*. Oba sta zahtevala svojo kooptacijo v Glavni štab. Major Karel Novak se je zdel Osvobodilni fronti in Komunistični partiji že takoj na začetku sumljiv. Predstavnikom Centralnega komiteja je namreč izjavil, da nima prav nobenega smisla organizirati *Narodnoosvobodilne* vojske, temveč da je treba v Sloveniji kratko in malo organizirati *Rdečo* vojsko. Polkovnik Avšič je izgledal kot patriotično nastrojen oficir, ki ga boli aprilaska katastrofa... * Oba oficirja, Avšič in Novak, sta imela neposredno zvezo z zgoraj obravnavano »ministrsko skupino«, namreč s Sernecem in dr. Marušičem.

V Sloveniji tedaj še ni bilo nič znanega o Mihajlovičevem napadu na partizane v Srbiji. Londonski radio je iz dneva v dan pel slavo Mihajloviču, Osvobodilna fronta je motrila to propagando z nezaupanjem in jo je tudi po svoje izpodbijala, ni pa še imela nobenih faktov, na osnovi katerih bi bila lahko začela odkrito in ostro kampanjo proti Mihajloviču. Prav tedaj je prišla po londonskem radiu vest, da je jugoslovanska londonska vlada povišala Mihajloviča v generala in mu poverila vrhovno komando vseh jugoslovanskih oboroženih sil. Dr. Marušič je že drugi dan potkal predstavnika CK Partije in predlagal, naj pošlje Osvobodilna fronta k Mihajloviču polkovnika Avšiča in majorja Novaka. Izvršni odbor je ta predlog odbil, hkrati pa izjavil, da nima ničesar proti, če pošlje »ministrska skupina« k Mihajloviču oba oficirja z nalogo poizvedb in informacij ter brez kakršnihkoli obveznosti za Osvobodilno fronto. »Ministrska skupina« je to tudi storila in poslala oba oficirja preko Beograda k Mihajloviču. Ko sta bila oficirja že na povratku, je prejel Izvršni odbor pismo Vrhovnega štaba, da je Mihajlovič kljub dogovoru o sodelovanju in kljub partizanski lojalnosti napadel partizane na nemški strani. *Takoj nato — to je bilo jeseni 1941 — je Izvršni odbor organiziral množično politično kampanjo proti Mihajloviču. Ta kampanja je v celoti uspela. Mihajlovičevi pristaši so sicer trdili, da pismo Vrhovnega štaba laže, ostali pa so ves čas v defenzivi in je omenjena kampanja predstavljala za Mihajloviča v Sloveniji naravnost katastrofalen politični poraz. Kakih oboroženih oddelkov pa Mihajlovič v Sloveniji takrat sploh še ni imel.*

Medtem sta se od Mihajloviča vrnila oba oficirja, Avšič⁹² z Mihajlovičevu poverilnico, da je Mihajlovičev komandant za Slovenijo, Novak pa s poverilnico, da je načelnik Avšičevega štaba. Ko sta prišla v Ljubljano, je bila

* Izpuščeno. Op. ur.

kampanja proti Mihajloviću ravno na višku. »Ministrska skupina« in Avšič sta se opredelila...* za smer Osvobodilne fronte proti Mihajloviću, major Novak pa se je razkril kot navaden Mihajlovičev agent. V tem času je OF tudi odkrila, da je vzdrževal Novak zveze z majorjem Wurzbachom, ki je bil že v stari jugoslovanski vojski gestapovski špijon. Major Novak se je v nadaljnjem razvoju pokazal kot najhujši Mihajlovičev krvnik v Sloveniji.

S polkovnikom Avšičem je Izvršni odbor napravil kmalu po njegovem povratku sporazum, ki je obsegal naslednje točke:

1. Osvobodilna fronta poverja Avšiča, da zbira zanjo bivše aktivne oficirje jugoslovanske vojske. Koga od oficirjev, ki jih zbere Avšič, sprejme v partizanske oddelke, odloča Izvršni odbor Osvobodilne fronte.

2. Polkovnik Avšič prizna, da predstavljajo na slovenskem ozemlju edino narodno vojsko partizanski oddelki in Narodna zaščita Osvobodilne fronte (prehodna množična vojaška organizacija Osvobodilne fronte, o kateri bomo še govorili) ter da bi bilo organiziranje kakršnekoli druge vojske pod kakršnokoli drugo firmo zločin nad slovensko narodno enotnostjo in uvod v bratomorno klanje.

3. Vsa oficirska skupina se podvrže kratkim političnim tečajem, ki bodo obravnavali vojaške in politične vzroke aprilske katastrofe in vojaške nesposobnosti bivše jugoslovanske vojske.

Mihajlovičevci so polkovnika Avšiča zaradi tega sporazuma, pri katerem je sodelovala tudi »ministrska skupina«, obsodili na smrt. Avšič se je nato umaknil v ilegalnost, kasneje odšel na partizanski teren, postal član Glavnega štaba za Slovenijo in namestnik komandanta. Od zime 1942 je član Partije.

Iz oficirske skupine v Osvobodilni fronti je ob tej priliki izstopilo samo kakih deset neposrednih Mihajlovičevih agentov. Osemdeset oficirjev se je začelo udeleževati političnih tečajev, ki jih je predvidel sporazum Izvršnega odbora s polkovnikom Avšičem, nekaj jih je kmalu nato odšlo na partizanski teren, večina pa jih je bila interniranih. Italijani so namreč medtem zaslutili, v kakšni smeri gre razvoj med bivšimi aktivnimi oficirji jugoslovanske vojske, ki so jim plačevali penzijo, ter so jih kratko in malo vse internirali.

4. *Skupina prostovoljcev ob aprilskem nemško-italijanskem napadu na Jugoslavijo.* To skupino so predstavljali predvsem tisti univerzitetni študentje prostovoljci, ki so jih ob aprilskem napadu na Jugoslavijo kot prostovoljce organizirali razni nacionalistični krogi. V začetku je delala ta skupina zaradi svoje nediscipliniranosti in heterogenosti precej preglavic, kasneje se je ob izločitvi nekaterih razbijačev povsem disciplinirala in v teku razvoja v glavnem prešla pod vpliv Zveze komunistične mladine.

5. *Skupina štajerskih emigrantov.* Na ozemlje, ki so ga okupirali Italijani, je pribežala množica Štajercev pred nemškim preganjanjem, ki je bilo še hujše od italijanskega. V glavnem so se ti emigranti vključili v Osvobodilno fronto. Skupino je predstavljal mariborski odvetnik in pisatelj *dr. Makso Snuderl* (od italijanske okupacije na osvobojenem ozemlju, član SNOS in od septembra 1944 Izvršnega odbora OF, predsednik Komisije pri Predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev).

* Izpuščeno. Op. ur.

6. *Društvo slovenskih dobrovoljcev (na strani antante) iz prve svetovne vojne.* Njegov predstavnik v Osvobodilni fronti je ves čas njegov predsednik profesor [Josip] Jeras (član SNOS in Predsedstva AVNOJ, od septembra 1944 član Izvršnega odbora OF, od oktobra 1944 član Partije.)

7. *Vrsta drugih kulturnih, športnih, ženskih in poklicnih organizacij ter društev.*

Razen narodnih izdajalcev, s katerimi Osvobodilna fronta ni mogla imeti opravka, so ostale še tri skupine, ki so prihajale v poštev v slovenskem političnem življenju. Te skupine so bile: *katoliški krog univerzitetnega profesorja dr. Gosarja, tako imenovana »Mlada JNS«* [Jugoslovanska nacionalna stranka] in *»Samostojna demokratska stranka«* [SDS].

Niti ena od teh treh skupin ni imela kakšne pomembnejše organizacije niti ne trenutnega širšega političnega vpliva. Bile so pa politično važne toliko, kolikor so v neki meri predstavljale slovensko politično tradicijo (zlasti katoliški krog dr. Gosarja).

Dr. Gosarja je Korošček naslednik *dr. Kulovec* označil pred svojo smrtjo (dr. Kulovec je bil ubit ob priliki nemškega bombnega napada na Beograd aprila 1941) za slovenskega klerikalnega voditelja. Dr. Natlačen (član klerikalnega vodstva, pred zlomom stare Jugoslavije ban Dravske banovine, kapitulant in belogardist, likvidiran kot narodni izdajalec oktobra 1942) ni hotel priznati Kulovčeve oporoke, temveč je proglasil sebe za klerikalnega voditelja po Kulovčevi smrti. Med vodilnimi katoliškimi krogi v Sloveniji je imel dr. Gosar kolikor toliko vpliva. Od njegovega pristopa oziroma nepristopa v Osvobodilno fronto je bilo v veliki meri odvisno, ali se bo belogardistična klerikalna reakcija po kapitulaciji Jugoslavije in prvem poletu Osvobodilne fronte zbrala prej ali kasneje oziroma ali ji bo uspelo prej ali kasneje nastopiti z oboroženimi oddelki na strani italijanskega okupatorja proti Osvobodilni fronti in partizanskim enotam. Prav zaradi tega si je Osvobodilna fronta močno prizadevala pridobiti zase tudi dr. Gosarja in njegov katoliški krog. Dr. Gosar sam po sebi je izrazito oprezen človek, ki se je bal že po svoji naturi vsakega odločilnega koraka. Formalno se je proglašal za demokrata, dejansko pa je nastrojen zelo reakcionarno in je tudi avtor raznih reakcionarnih socioloških teorij. Svoje čase so imele njegove sociološke teorije in njegova razlaga papeževih tako imenovanih »socialnih« okrožnic precejšen vpliv na krščanskosocialistično delavstvo in demokratične katoliške intelektualce, že pred zlomom stare Jugoslavije pa se je ta vpliv skoraj povsem razblinil. Po jugoslovanski kapitulaciji je bil Gosarjev intimus gimnazijski in bogoslovni profesor *dr. Šolar*, zelo inteligenčen in med katoliškimi krogi vpliven človek, po svoji politični in osebni naturi intrigant in špekulant, ki se je navzven proglašal za demokrata, dejansko pa je vseskozi reakcionar.

Predstavniki Osvobodilne fronte in tudi predstavniki njenega Izvršnega odbora oziroma Centralnega komiteja Partije so imeli v tem razdobju Osvobodilne fronte večkrat osebne razgovore z dr. Gosarjem in dr. Šolarjem. Vabili so njuno skupino v Osvobodilno fronto. Gosar in Šolar sta se vabilom Osvobodilne fronte ves čas dosledno izmikala, zavzela »sredinske« pozicije, dejansko pa začela že takrat širiti proti Osvobodilni fronti in zlasti proti Komunistični partiji najbolj strupena obrekovanja. Konec leta 1942 oziroma v začetku leta 1943 so imeli predstavniki Izvršnega odbora zadnjikrat nepo-

sreden osebni razgovor z Gosarjem in Šolarjem. Takrat so predstavniki Izvršnega odbora izjavili Gosarju in Šolarju naslednje: »Danes smo priča silnemu poletu našega narodnoosvobodilnega gibanja. Bela garda, ki že odkrito denuncira in celo že vrši skupno z Italijani preiskave pri naših ljudeh, si ob moralno političnem pritisku tega poleta še vedno ne upa nastopiti z oboroženimi oddelki. Ne dvomimo, da se bo okupatorski pritisk še zaostрил, kajti sedanja situacija postaja za italijanskega okupatorja povsem nevdržna. Tudi o tem ne dvomimo, da se bo zaradi poostrenega okupatorjevega pritiska del slovenskih narodnih množic, ki nam sedaj sledi, trenutno zamajal. Tedaj bo nastal položaj, ko bo bela garda lahko vzpostavila svoje oborožene oddelke. Vaš vstop v Osvobodilno fronto in vaš vpliv med uglednimi katoliškimi krogi bi lahko že danes bistveno zožil možnostmi bodočega nastopa bele garde. Če tega ne boste storili, boste nosili vso odgovornost za poskus državljanske vojne, ki pa — to poudarjamo — ne bo državljanska vojna z naše strani, kajti mi predstavljamo in bomo dosledno predstavljali *narod*, temveč bo oboroženo narodno izdajstvo na strani okupatorja. Ne dvomimo, da ga bomo premagali, toda nadaljnje posledice pripišite svojemu ravnanju.« Kljub temu sta Gosar in Šolar odklonila vstop v Osvobodilno fronto. Izjavila sta, da sicer »predvidevata državljansko vojno v Sloveniji«, da bodo po njunem prepričanju izšli iz take »državljske« vojne kot zmagovalci »rdeči«, da pa v Osvobodilno fronto vendarle ne moreta vstopiti.

Gosar in Šolar sta se odslej s tako imenovanih »sredinskih« pozicij borila proti Osvobodilni fronti. V njun krog so se infiltrirali odkriti belogardisti, povezani z italijanskim okupatorjem. Kljub temu Osvobodilna fronta ni prenehala vse do 15. septembra 1944 pozivati Gosarjevega kroga v svoje vrste. Pozivala ga je tako vztrajno iz naslednjih razlogov: 1. ker se je »sredina« frontalno borila proti narodni emotnosti, utelešeni v Osvobodilni fronti, je smatrala Osvobodilna fronta za potrebno, da ma tako frontalno borbo odgovarja s svojimi pozivi na enotnost, ki so »sredino« med narodnimi množicami razkrinkovali in tudi dejansko razgalili; 2. Osvobodilna fronta si je hotela med narodnimi množicami pridobiti moralno politični kapital, da je skušala slehernemu omogočiti sodelovanje v vsenarodni osvobodilni borbi proti okupatorju, in da je torej pasivnost odnosno neposredno narodno izdajstvo izključna krivda omahljivcev in narodnih izdajalcev, ne pa krivda Osvobodilne fronte ali kakršnegakoli njenega nezadostno taktnega in taktičnega ravnanja.

Ko je jeseni in pozimi 1942 doživljala Osvobodilna fronta prvo resnejšo krizo, ki je sledila veliki okupatorski ofenzivi na slovensko partizanstvo, je Gosarjev krog z ostalo »sredino« vred (o kateri bomo še govorili v naslednjem) bolj ali manj odkrito prestopil na pozicije bele garde in okupatorja. Nastop oboroženih narodnoizdajalskih oddelkov je proglašal za upravičeno obrambo pred »partizanskim divjanjem«. Meja med tako imenovano »sredino« in odkritimi sodelavci okupatorja se je tedaj očitno zabilasala. Kasneje, ko je Osvobodilna fronta prebolela svojo prvo resnejšo krizo in prešla v nov ofenzivni polet, je Gosarjev krog znova poizkušal zaigrati vlogo »sredine«, pri čemer pa je seveda še zmeraj dosledno odklanjal podporo narodnoosvobodilnemu gibanju. Sedaj, leta 1944, po vseh notranjih in mednarodnih uspehih jugoslovanskega narodnoosvobodilnega

gibanja, bi bil verjetno tudi Gosarjev krog pripravljen paktirati z Osvobodilno fronto, pač z namenom, da rešuje svojo in belogardistično izgubljeno bitko in da prenese borbo proti Osvobodilni fronti z odkritega bojišča v vrste same Osvobodilne fronte. Gosarjev krog danes ne predstavlja nikogar več razen Gosarja, Šolarja in peščice drugih katoliških »sredincev«. Osvobodilna fronta se proti »sredini« namreč ni borila samo s pozivanjem »sredine« v svoje okrilje, temveč tudi s tem, da je »sredinsko« neprestano izmikanje med narodnimi množicami dosledno razkrinkovala. Zato je bilo mogoče, da je Osvobodilna fronta po 15. septembru, znanem Titovem datumu za narodne izdajalce, proglasila, da odklanja tudi možnost za kakršnokoli nadaljnje paktiranje s »sredinskimi« špekulanti.

Objektivna razvojna linija »sredine« poteka torej nekako takole: ob prvem veličastnem in mogočnem poletu Osvobodilne fronte je »sredinsko« drugo železo reakciji nujno potrebno zaradi njenega frontalnega boja proti narodni enotnosti; brž ko doživi Osvobodilna fronta pod okupatorjevimi udarci prvo resnejšo krizo, se meja med odkrito belo gardo in »sredino« prvič očitno zabriše; v nadaljnjih peripetijah se poskuša bivša »sredina« iz taktičnih razlogov sicer izviti iz belogardističnega objema, toda logika in zakonitost dogajanja pa tudi okupator, ji tega ne dovolijo več, dejansko se pogreza globlje in globlje; tik pred končno zmago Osvobodilne fronte postane »sredinsko« drugo železo, ki je to pot prvič pripravljeno, da se »razgreje« na ognjišču Osvobodilne fronte, vsej reakciji — zadnja bilka rešitve.

Tako imenovana »Mlada JNS« je predstavljala mlajše kroge v bivši fašistični JNS, ki jo je aprilsko razsulo vrglo popolnoma ob tla: »Mlada JNS« se je seveda izdajala za »demokratično«, ob vsaki priliki pa je zagovarjala velikosrbsko hegemonijo in diktatorske režime v stari Jugoslaviji in v osvobodilni borbi odklanjala oboroženo akcijo proti okupatorju ter prolašala Mihajlovića za jugoslovanskega narodnega voditelja. Najvidnejši predstavniki »Mlade JNS« so v tem razdobju Osvobodilne fronte bili *Andrej Uršič, Juvan in izredni univerzitetni profesor dr. Bajič*. Osvobodilna fronta je povabila v svoje vrste tudi »Mlado JNS«. »Mlada JNS« je v začetku na poziv Osvobodilne fronte pristala, ker se je pač zavedala silnega narodno-osvobodilnega poleta slovenskih množic, je pa kasneje brez kakršnegakoli tudi zgolj formalnega razloga sodelovanje odpovedala. Zavzela je najprej »sredinske« pozicije, ki se jim ni hotela odreči, čeprav je pri njej intervenirala zgoraj obravnavana »ministrska skupina« (osebno preko dr. Marušiča in ministra Novaka), kasneje pa se spečala z okupatorjem.

»Mlada JNS« je imela najtesnejše zveze s tistimi aktivnimi oficirji, ki so bili odkriti Mihajlovićevi agenti znotraj »oficirske skupine«. Večina »Mlade JNS« se je že poleti 1942 odločila skupno z Mihajlovićevimi oficirji za denunciranje okupatorjem in je kasneje povsem prešla na sodelovanje z okupatorji — tako italijanskimi kakor nemškimi.

Politična kampanja proti Mihajloviću je razbila tudi »Mlado JNS«. Kar je bilo v nacionalističnih vrstah poštenega, se je pridružilo »Sokolu«, ki je sodeloval — kot smo že naglasili — od vsega začetka dosledno v Osvobodilni fronti.

Tretja skupina, ki je ni uspelo v celoti pritegniti v Osvobodilno fronto, je bila »Samostojna demokratska stranka«. Samostojna demokratska stranka še v predaprilski Jugoslaviji ni predstavljala pomembne politične struje

v Sloveniji. Po aprilski katastrofi pa so jo poleg nekaterih njenih ljudi na terenu tvorili samo še ljudje z njenega vodstva. Osvobodilna fronta je tudi njo povabila v svoje vrste. Polovica njenega vodstva z *dr. Šnuderlom* (hkrati predstavnikom štajerskih emigrantov) in *dr. Černejem* (prišel po italijanski kapitulaciji na osvobojeno slovensko ozemlje, član SNOS, načelnik Odseka za izgradnjo narodne oblasti pri Predsedstvu SNOS, od septembra 1944 član Izvršnega odbora OF, lojalen sodelavec OF in simpatizer KP) na čelu se je odločila za pristop v Osvobodilno fronto in tako dobila tudi svojega predstavnika v Vrhovnem plenumu OF, druga polovica pa je prešla z advokatom *dr. Šukljetom* na čelu najprej na »sredinske« pozicije, kasneje pa v sodelovanje z okupatorjem. Prvi polovici so sledili tudi vsi pristaši SDS na terenu.

V OF se je torej združilo preko dvajset različnih političnih, kulturnih in drugih skupin in organizacij. OF je zato tudi s formalne plati postala edina upravičena predstavnica slovenskega naroda.

Ker je OF neugnano rasla v širino in globino, so poskusili politični špekulanti razbiti borbeno slovensko narodno enotnost tako, da so vnašali v osvobodilno gibanje najrazličnejše »načrte za bodočnost« ter se trudili zanetiti papirnato diskusijo, ki naj bi izpodrinila dejansko oboroženo osvobodilno borbo. KPS in druge ustanovne skupine OF so take poskuse odločno pobijale. Dosegle so, da so se vse v OF vključene skupine zedinile na stališču, naj vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, rešuje po osvoboditvi in med samim osvobodilnim bojem pristna demokracija.

Petokolonska reakcija, ki so ji načelovali *Natlačen, Ehrlich, Pucelj in drugi izdajalci*, se je trudila zavreti osvobodilno gibanje med srednjimi sloji. Zato je prikazovala OF kot izrazito komunistično tvorbo, vse sodelavce KPS pa kot ljudi, ki jim bo KPS pripravila »usodo Kerenskega«. Petokolonska reakcija bi bila rada razbila enotnost osvobodilne borbe z razvneljanjem razrednega boja. KPS je ta poskus preprečila. Razkrinkala je namene petokolonske reakcije in njeno izdajstvo, podsetorila je svoje napore za borbeno narodno enotnost, svojim sodelavcem v OF pa z dejanskim primerom na vsakem koraku dokazovala svojo lojalnost.

Tretja metoda, s katero so poskusili protiljudski elementi izpodkopavati Osvobodilno fronto, je bila agitacija za *Dražo Mihajlovića*. To je bilo takrat, ko Mihajlovićevi zločini slovenskemu narodu še niso bili znani in ko je Mihajlović še marsikje v Sloveniji veljal za narodnega junaka. Bilo je to v jeseni 1941. Kot smo že omenili, je OF tedaj organizirala množično politično borbo, da razkrinka Mihajlovića in namene, ki so jih imeli z njim protiljudski in protinacionalni bivši oblastniki. Slovenski narod je skoraj enodušno obsodil Mihajlovićevo izdajstvo. Na stotine in stotine resolucij, ki so žigosale Mihajlovića, je jeseni 1941 prihajalo na Izvršni odbor OF. Mihajlovićevi poskusi, da si ustvari v Sloveniji svoje oddelke, so klavrno propadli. Pošteni slovenski oficirji so Mihajlovića odklonili in se opredelili za Osvobodilno fronto. Okupatorji so jih zato poslali v konfinacijo, kolikor niso prej odšli na partizanski teren. Mihajlovićevim agentom majorju *Karlu Novaku, Debelaku, Vošnjaku, Strniši in drugim izdajalcem*, ki so pljunili na svojo oficirsko in patriotično čast, se je posrečilo osnovati bedne tolpe »redne jugoslovanske vojske« šele leto dni kasneje, po ofenzivi 60.000 Italijanov in 20.000 Nemcev. Okupatorji so bili sedaj tisti, ki so za »redno jugoslovansko vojsko« nasilno mobilizirali najbolj zastale ljudske elemente. »Redna

jugoslovanska vojska « Draže Mihajlovića je v Sloveniji dobila ime »Milizia volontaria anticomunista«.

Borba, ki jo je konec 1941 in na začetku 1942 OF politično bojevala proti Mihajlovičevemu vplivu v Sloveniji, je sprožila med slovenskim narodom vrsto vprašanj in zahtevala, da jih OF razčisti. Ta borba je že tedaj razkrinkala velikosrbske hegemonistične tendence v londonski jugoslovanski vladi, po drugi plati pa slovenskim narodnim množicam razjasnila, da se bo slovenska reakcija odločila tudi za skrajni separatizem in razne habsburgovske srednjeevropske koncepcije, če ji le bosta dovoljevali mednarodna in domača politična situacija. Sad te borbe je bila tudi formulacija tretje izmed temeljnih točk OF, ki jo je plenarna seja Vrhovnega plenuma OF konec 1941 takole oblikovala: »Stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti južnoslovanskih narodov, ne priznava Osvobodilna fronta razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slodo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.«

Osvobodilna fronta se je že v tem času izkazala kot edina pristna jugoslovansko usmerjena sila na Slovenskem. Jugoslovanska zasnova je prvič med Slovenci dobila jasno in povsem napredno smer, povezano z borbo za narodno enakopravnost in za narodno pravico do samoodločbe.

Četrta metoda, s katero je poskusila petokolonska reakcija razbiti borbena narodno enotnost, je bil njen napor, razdeliti po svobodi hrepeneče Slovence na tiste, ki »so za London« in na tiste, ki »so za Moskvo«. OF je tako delitev preprečila s poudarkom, da je zaveznica skupnega zavezniškega tabora Sovjetske zveze, Velike Britanije, Severne Amerike in vseh drugih svobodoljubnih narodov ter držav. Podčrtala je, da ni niti »ekspONENT Moskve« niti »ekspONENT Londona«, da pa je predstavnica slovenskega naroda. Hkrati je kot predstavnica enega najmanjših slovanskih narodov naglasila, da usodo svojega naroda veže na usodo velikega in slovanskega ruskega naroda ter da je naslonitev na Sovjetsko zvezo za slovenski in vse druge južnoslovanske narode jamstvo narodne osvoboditve in trajne narodne svobode.

V razdobju, ko je bojevala politični boj proti Mihajlovičevemu vplivu v Sloveniji, je zajela Osvobodilna fronta najširše slovenske narodne množice. Njeni terenski, rajonski in okrožni odbori so prav povsod delovali. Slovenski narod je sabotiral odredbe okupatorjev in izpolnjeval navodila Izvršnega odbora Osvobodilne fronte. Po vsej Sloveniji so se vršile množične sabotáže v tovarnah, na železnicah, v avtobusnem prometu, v elektrarnah, na telefonskih in telegrafskih centralah ter napravah, v uradih, v vseh javnih institucijah.

Kmetje so množično skrivali pridelke pred okupatorjem. Dan na dan se je večala naklada letakov in časopisov proti okupatorju. Partizanske enote, plod vse narodnoosvobodilne borbe in njenega političnega zaledja, so se kljub pomanjkanju partizanske tradicije zadovoljivo množile in vse drznejše nastopale po vsej Sloveniji. Slovenski narod je Osvobodilni fronti prostovoljno plačeval narodni davek. Samo v Ljubljani je Osvobodilna fronta nabrala mesečno po 400.000 lir za narodni davek. Ljubljanske ulice so bile vsako noč potresene z letaki Osvobodilne fronte, dobesedno vse hiše so bile popisane z gesli osvobodilne borbe.

Moški, ki še niso šli v partizane, so vstopali v Narodno zaščito. Narodno zaščito je Osvobodilna fronta osnovala kot prehodno množično vojaško organizacijo, ki naj postane množični izvor za partizansko rekrutacijo. Po vzorcu Mihajlovičevega eksperimenta v Srbiji, ki je Srbe »rekrutiral« v nekakšno vojsko s tem, da jih je »včlanjeval«, me da bi jih pošiljal v borbo, so mihajlovičevci tudi v Sloveniji poskusili osnovati tako papirnatu armado. Osvobodilna fronta je z Narodno zaščito tak poskus v celoti paralizirala. Narodna zaščita je opravljala množično sabotazo, množično obveščevalno službo, razoroževala je okupatorske vojake in oficirje, njeni člani so postopno prehajali v partizanske enote.

Hkrati je OF organizirala svojo *Varnostno in obveščevalno službo (VOS)*, ki je neusmiljeno zasledovala in trebila petokolonce. Justifikacije petokoloncev so se 1941 in 1942 v Ljubljani dogajale ob belem dnevu, kar je silno dvignilo narodno moralo, med belogardistične izdajalce pa zasejalo tak strah in trepet, da so začeli emigrirati v Italijo. Razen justifikacij so organi Varnostne in obveščevalne službe vršili kljub okupatorjevi oblasti pri petokoloncih tudi hišne preiskave. Iz okupatorskih ječ so reševali žrtve narodnoosvobodilne borbe.

Za vsenarodni množični polet Osvobodilne fronte v tem razdobju je bilo značilno, da je Osvobodilni fronti uspelo v »Ljubljanski provinci« (Sloveniji, okupirani po Italiji) vključiti celo večino bivšega jugoslovanskega policijskega in žandarmerijskega aparata, ki je prešel v okupatorjevo službo, v resnici pa dajal Osvobodilni fronti vse podatke, ki so ji bili potrebni.

V tem času je Osvobodilna fronta prirejala tudi množične plebiscite s tem, da je proglasila ob določenih večernih urah v znak manifestacije ali demonstracije odsotnost z ulic. Prvi tak proglas je bil objavljen za 29. oktober 1941 (obletnica osvoboditve Slovenije izpod avstro-ogrskega jarma). Tako v Ljubljani in drugih mestih, ki so jih okupirali Italijani, kakor v večini mest, ki so jih okupirali Nemci, ni bilo ob določeni uri na cesti nobenega Slovenca. Prvi plebiscit je torej v celoti uspel. Drugi plebiscit je Osvobodilna fronta proglasila za 1. december 1941 (obletnica ustanovitve Jugoslavije). Tudi to pot je odsotnost z ulic v celoti uspela. Nato je začela petokolonska reakcija širiti vesti, da sta se oba plebiscita posrečila samo zaradi tega, ker je Osvobodilna fronta izkoristila dva tradicionalna narodna praznika. Zato je Osvobodilna fronta proglasila tretji plebiscit — 2. februarja* 1942 — kot proslavo žrtev narodnoosvobodilne borbe. Tudi to pot ni bilo na ulicah nobenega Slovenca. Ta tretji plebiscit je torej pomenil sijajno zmago Osvobodilne fronte. Nato je Osvobodilna fronta proglasila še četrti plebiscit — dan *veseslovanske vzajemnosti*. Že tedem dni pred plebiscitom so bile vse hiše po Ljubljani in drugih mestih popisane s slovan-skimi parolami, z gesli za veliki ruski narod, za Stalina, za Sovjetsko zvezo, Rdečo armado itd. Okupatorjev se je polastila silna nervoza. Pomagali so si tako, da so za teden dni proglasili policijsko uro že ob treh popoldne.

Ilegalne tiskarne Osvobodilne fronte so se v tem razdobju izredno razvile. V Ljubljani so izhajali tiskani časopisi, letaki in revije. Razen tega so cinkografije Osvobodilne fronte ponarajale vse italijanske pa tudi

* Dejansko je bil tretji plebiscit 2. januarja 1942. Op. ur.

veliko število nemških dokumentov, legitimacij, štampljk in živilskih kart, ki so bile potrebne za ilegalce.

OF je torej postala prava pravcata »država v državi«.

Razume se, da stanje »države v državi« ni moglo dolgo trajati. Oblast je pač lahko samo ena. Šlo je za vprašanje, ali bo okupator strl movo narodno oblast Osvobodilne fronte ali pa bo Osvobodilna fronta prešla v očiščenje vsaj dela slovenskega ozemlja od okupatorjev.

Za širino in globino Osvobodilne fronte je v tem razdobju značilno naslednje:

1. Osvobodilna fronta je v vsakem pogledu *vsenarodno* gibanje. Zajela je tudi tisto *buržoazijo*, ki se ni ob aprilskem zlomu spečala z okupatorjem.

2. Osvobodilna fronta pomeni hkrati *izrazito aktivizacijo osnovnih ljudskih množic slovenskega naroda*, množic delavskega razreda, kmetov, inteligence, obrtnišva, najrazličnejših srednjih slojev in plasti.

3. Delavski razred Slovenije postane osnovno borbena jedro slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja. To se ne zgodi zgolj politično, ne zgolj zaradi tega, ker se razvije Komunistična partija v vodilno silo Osvobodilne fronte. To se zgodi tudi dejansko. Največ žrtev daje delavski razred, zlasti delavstvo iz ljubljanske okolice, ki dela v ljubljanskih tovarnah. Največ sabotaj izvrši delavski razred. Ton množičnim akcijam (trosenje letakov, rezanje telefonskih in telegrafskih žic, uničevanje komunikacij in prometnih sredstev, likvidacije petokoloncev) daje delavski razred. Delavski razred vtisne svoj borbena pečat vsemu narodnoosvobodilnemu gibanju v Sloveniji. Prve najboljše in najudarnejše partizanske enote se rekrutirajo iz delavskih vrst. Krepko se poveže z inteligenco in srednjimi sloji. Pokaže čudovito razumevanje za narodno enotnost v borbi proti okupatorju. Izogiba se razrednim provokacijam s strani petokolonske reakcije. Zavestna patriotska disciplina delavskega razreda in osnovnih ljudskih množic, ki vedo, zakaj to pot gre, postane kot sad množičnega političnega dela Komunistične partije branik proti vsem mogočim razrednim provokacijam narodnoizdajalske reakcije. Delavski razred Slovenije se na ta način v tej periodi narodnoosvobodilne borbe dejansko razvije v vodilni razred slovenskega naroda. To dejstvo priznava inteligenca, ki ji je bilo prejšnje čase delavsko gibanje tuje. To dejstvo priznavajo tudi drugi srednji sloji. Komunistična partija na osnovi takega dejstva samo še utrdi svojo vodilno politično vlogo v Osvobodilni fronti. Široke narodne množice jo začno priznavati kot edino zares nacionalno, zares patriotsko stranko.

4. Kljub vsenarodnemu značaju Osvobodilne fronte ne preneha delovati razredna dinamika. Zaradi zavestne vsenarodne discipline osnovnih ljudskih množic nima protiljudska reakcija sicer nobenega otipljivega povoda za narodno izdajstvo, toda iz dneva v dan se huje boji narodnoosvobodilne in demokratične aktivizacije delavskega razreda, kmečkih množic, inteligence, obrtnišva, drugih srednjih slojev. Kljub temu je splošno nacionalni moralno politični pritisk splošno nacionalne osvobodilne borbe tako močan, da se mu velik del buržoaznih slojev že iz moralnopolitičnih nacionalnih razlogov ne more ustavljati, temveč se narodnoosvobodilne borbe zlasti v Ljubljani pa tudi na deželi vsaj z materialno podporo udeležuje, čeprav pričenjajo reakcionarni vrhovi »škripati z zobmi«.

5. Moralnopolitičnemu pritisku vsenarodne osvobodilne borbe se priključuje še narodnoosvobodilni teror Varnostno-obveščevalne službe, ki likvidira narodne izdajalce ob belem dnevu, rešuje žrtve iz okupatorjevih ječ in tako preprečuje razširitev narodnega izdajstva.

6. Slovenska inteligenca se v narodnoosvobodilni borbi vse tesneje združuje z delavskim razredom in kmečkimi množicami.

Organizacijska struktura Osvobodilne fronte je bila tedaj takšnale:

Na čelu Osvobodilne fronte je bil *Vrhovni plenum OF*. Člani Vrhovnega plenuma so bili predstavniki posameznih političnih skupin ter drugih organizacij in društev, združenih v Osvobodilni fronti. Vrhovni plenum se je sestajal k svojim sejan v tem razdobju povprečno enkrat mesečno. Vrhovni plenum je imel svoj *Izvršni odbor Osvobodilne fronte*, ki je postal dejansko politično, organizacijsko in akcijsko vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja. Uspelo je, da so se vse skupine zedinile na stališču, naj ostane Izvršni odbor tak, kakršen je bil vzpostavljen ob ustanovitvi Osvobodilne fronte. S tem pa so prišle v Izvršni odbor samo tako imenovane ustanovne skupine OF, se pravi: Komunistična partija, krščanski socialisti, »sokoli« in kulturni delavci. Predstavniki teh skupin v Vrhovnem plenumu so bili hkrati člani Izvršnega odbora Osvobodilne fronte. Izvršni odbor je že na začetku osvobodilnega gibanja dobil veliko avtoriteto.

Neposredni nižji forumi za Vrhovnim plenumom OF in Izvršnim odborom OF so bili okrožni odbori OF. Običajno so obstajali, zlasti v Ljubljani, iz svojega plenuma, ki so ga predstavljali zastopniki skupin in organizacij z dotičnega terena, združenih v OF, in izvršnega odbora.

Nižji forumi za okrožnimi odbori so bili rajonski in pa terenski odbori. V rajonskih in terenskih odborih se je že izgubil koalicijski značaj in so rasli neposredno iz samih množic. Terenski odbor Osvobodilne fronte je predstavljal v razdobjih množičnega poleta vse zavedne Slovence na svojem terenu, se pravi, v vasi, v tovarni, v ustanovah, v uradu, na ulici, v stanovanjskem kvartu itd. Bil je torej množični odbor. Kot tak je imel svoj ožji funkcionski krog, nazvan tajništvo, na katerega pa se je v praksi kratko in malo prenesel tudi naziv terenski odbor.

Za boljše razumevanje politično organizacijskega značaja Osvobodilne fronte je treba poudariti, da je po aprilskem razsulu 1941 ostala Komunistična partija *edina* stranka v Sloveniji, ki je ohranila svoj organizacijski aparat na vsem slovenskem ozemlju, razpolagala z ilegalno tehniko in z zadostnim številom kadrov, izvežbanih za ilegalno delo. To dejstvo je poleg vsega drugega že samo ob sebi pripomoglo k vodilni vlogi Komunistične partije. *Vsa ilegalna tehnika* (tiskarne, cinkografije, ilegalni kanali itd. itd.) *kakor tudi organizacija Varnostno-obveščevalne službe je bila že od vsega začetka izključno v rokah Partije*. Ostale skupine v Osvobodilni fronti niso imele v tem razdobju ničesar proti temu, ker so bile pač same nesposobne za tako organizacijo in ker je tudi bilo tako delo za njihovo mentaliteto takrat še vse preveč riskantno. *Iz istih vzrokov so prišla že na samem začetku v roke Komunistične partije tudi komandna in politkomisarska mesta p partizanskih enotah.*

Edini skupini, ki sta razen Komunistične partije imeli tudi navzdol večjo ali manjšo organizacijsko mrežo, sta bili krščanskosocialistična in sokolska skupina. Kaj sta krščanskosocialistična in sokolska skupina pred-

stavljali glede na oba tradicionalna velika slovenska politična tabora, namreč glede na »liberalni« in »klerikalni« tabor, smo povedali že v prejšnjih poglavjih. Bilo je torej v tem razdobju za širino in tudi začetno solidnost Osvobodilne fronte zelo koristno, da so se ravno okrog teh dveh skupin zbirali in osredotočevali drobci in pristaši uradnih političnih strank, ki jih je aprilski zlom 1941 vrgel ob tla.

V celoti vzeto, je tedaj Osvobodilna fronta predstavljala v svojih vrhovih koalicio, na svojem terenu, v borbi ljudskih množic, pa v glavnem že popolnoma enotno narodnoosvobodilno gibanje. Kako je v nadaljnjem procesu tudi v vrhovih koalicijskih pričetkih prehajati v tesnejšo enotnost in kako se je vodilna vloga, ki jo je imela Komunistična partija od vsega začetka, samo še utrjevala, bomo videli iz naslednjih poglavij.

Po vseh tovarnah so obstajali množični in enotni odbori *Delavske enotnosti Slovenije*. Ti odbori so bili istočasno terenski odbori Osvobodilne fronte po tovarnah, s čimer je bila vodilna vloga delavskega razreda, o kateri smo govorili že zgoraj, zlasti v Ljubljani samo še okrepljena:

Iz notranjih diskusij v Vrhovnem plenumu Osvobodilne fronte kakor tudi iz množične politične borbe, ki jo je vršila Osvobodilna fronta proti najrazličnejšim razdiralnim poskusom petokolonske reakcije, se je do konca 1941 razvil naslednji *program Osvobodilne fronte*, na katerem so se zedinile vse skupine in ki ga je Vrhovni plenum odnosno Izvršni odbor tudi uradno razglasil javnosti:

1. *Proti okupatorju je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.*
2. *Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitve vseh Slovencev.*
3. *Stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti južnoslovenskih narodov, ne priznava Osvobodilna fronta razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovenskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.*
4. *Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih ljudskih množic preoblikuje Osvobodilna fronta slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.*
5. *Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.*
6. *Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta kot celota.*
7. *Po narodni osvoboditvi uvede OF dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratični način.*
8. *V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam. OF bo to elementarno pravico slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.*
9. *Narodna vojska na slovenskem narodnem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi Slovenci.*

Ta program Osvobodilne fronte je znan pod imenom »Temeljne točke Osvobodilne fronte«. Kakor je razvidno, je danes že v mnogočem zastarel, predstavlja pa historičen dokument.

Iz množičnega narodnoosvobodilnega gibanja Osvobodilne fronte, po svoji vsebini pristno demokratičnega, *so kljub okupaciji, pod oblastjo samih okupatorjev, rasli elementi nove narodne oblasti na Slovenskem*. Ta narodna oblast je rasla in zrastle iz dejstva, da se osvobodilnega boja udeležuje — *narod in da se p prvih vrstah borijo njegove osnovne ljudske množice*. Količkor so to rast spremljali odloki narodnoosvobodilnih organov, so jo ugotavljali in na taki osnovi pospeševali ter usmerjali njen razvoj.

Zaradi množičnosti Osvobodilne fronte so se torej v pogojih narodnoosvobodilne borbe začeli *politični forumi Osvobodilne fronte na elementaren način razvijati v organe narodne oblasti pod okupacijo*. Na temelju takega razvoja se je 1941 konstituiral tedanji Vrhovni plenum OF v Slovenski narodnoosvobodilni odbor kot vrhovni organ narodne oblasti na Slovenskem. Kot tak je že 1941 izdal potrebne odloke, n. pr. odlok o smrtni kazni za narodne izdajalce (ki ga je izvrševala Varnostno-obveščevalna služba), odlok o narodnem davku v namene narodnoosvobodilne borbe (narodni davek so pobirali terenski odbori Osvobodilne fronte), odlok o vključitvi slovenskih partizanskih čet v enotno jugoslovansko partizansko narodnoosvobodilno vojsko. (Glavni štab za Slovenijo je do poletja 1943 imenoval Izvršni odbor Osvobodilne fronte, na predlog Centralnega komiteja KPS pa se je Izvršni odbor temu odrekel in imenuje odtlej Glavni štab za Slovenijo — Vrhovni štab NOVJ.)

4. Prvo slovensko osvobojeno ozemlje

Tak je bil položaj na začetku pomladi 1942. Italijanski okupator je bil tedaj zaradi množičnega poleta OF vsepovsod v defenzivi. Njegova politika je med slovenskim narodom doživela popoln neuspeh. V taki politični stiski so udarci partizanskih čet razmeroma lahko prisilili okupatorja, da je pričel zapuščati svoje postojanke in se umikati v utrjena središča ob velikih prometnih žilah. Razume se, da bi bila osvoboditev velikega dela »Ljubljanske province«, ki jo je narodnoosvobodilno gibanje doseglo spomladi 1942, spričo gostote okupatorskih posadk, izredno gostih komunikacij in prikladnosti slovenskega terena za operacije motoriziranih enot v *takratnem času* samo s partizanskimi udarci nemogoča. Da so slovenske partizanske čete lahko pognale okupatorja v beg, je istočasna zasluga Osvobodilne fronte, ki je ustvarila v deželi tako stanje (dan na dan sabotaže, množični odpor, razoroževanje okupatorskih vojakov po Narodni zaščiti, justifikacije petokoloncev, najrazličnejše forme narodnega odpora tja do sabotaž okupatorskih kulturnih prireditev itd. itd.), da mi vedel okupatorski vojak »ne za uro in ne za hišni vogal, od koder ga bo zadela maščevalna krogla razjarjenega slovenskega ljudstva«.

Osvoboditev velikega dela »Ljubljanske province« je odprla *tretjo periodo v razvoju OF*.

Na osvobojenih slovenskih tleh je Osvobodilna fronta uvedla ljudsko demokracijo. Na temelju odloka IOOF so skoraj vse vasi osvobojenega ozem-

lja izvolile Narodnoosvobodilne odbore. IOOF je pripravljaj tudi kongres voljenih delegatov Narodnoosvobodilnih odborov in voljenih predstavnikov partizanske vojske Slovenije. Kongresa bi se bilo udeležilo več kot 600 delegatov, preprečila pa ga je sovražnikova ofenziva.

Veleposestniška zemlja, ki so jo imeli v posesti pripadniki okupatorskih narodnosti ali pa domači petokolonci, je bila brezplačno in z inventarjem vred razdeljena med delovne kmete.

IOOF je organiziral gospodarsko oskrbo vojske in zaledja.

V tem razdobju je prišlo znotraj Osvobodilne fronte do prvih trenj med Partijo in krščanskimi socialisti. Medtem ko krščanskosocialistična skupina dotlej niti objektivno pa tudi subjektivno v glavnem ni delala »za svoj račun«, temveč je bilo njeno zbiranje katoličanov, čeprav se je v precejšnji meri vršilo v njenih skupinskih vrstah, v izrazito korist množičnemu širjenju Osvobodilne fronte, so se sedaj, ob prvi osvoboditvi večjega slovenskega ozemlja in ob prvem prevzemu oblasti po Osvobodilni fronti, pokazale pri krščanskih socialistih tendence po snovanju lašne stranke tako na terenu kakor v vojski tudi med tistimi množicami, ki so bile doslej enotne v narodnoosvobodilni borbi in med katerimi ni bilo krščanskosocialističnih pristašev. Hkrati so krščanski socialisti kazali pomirljiv odnos do začetkov belogardističnega izdajstva. Snovanje lastnega krščanskosocialističnega strankarskega gibanja je dejansko slabilo Osvobodilno fronto in vnašalo znake razkola med ljudskimi množicami, ki so se dotlej enotno udeleževale narodnoosvobodilnega gibanja Osvobodilne fronte. Krščanskosocialistično frakcijsko delovanje je začelo porajati zlasti škodljive posledice v vojski. Z druge strani pa se je med partijskimi organizacijami na terenu in v vojski pojavil kot reakcija na tendence krščanskih socialistov izrazit sektaški odnos do krščanskosocialistične skupine. Hkrati s tem sektaškim odnosom so se začele zlasti pri polproletarskih kmečkih množicah vzbujati v nasprotju z vsenarodnim značajem Osvobodilne fronte ostre razredne tendence, ki so se izražale marsikdaj v stremljenju po razrednem razračunavanju pod geslom »borbe proti peti koloni«. CK Partije je ostro posegel vmes in sektaštvo na terenu v glavnem zatrl. Do krščanskosocialističnih tendenc je zavzel stališče, da sicer v nobenem pogledu ne nastopa proti skupinski avtonomiji krščanskosocialistične skupine, da pa krščanskosocialistični skupini predlaga, naj svojih pristašev ne zbira tam, kjer jih doslej ni bilo, naj svoje skupinske interese podredi skupnim interesom Osvobodilne fronte in naj torej ne vnaša med ljudske množice razkola, kjer so bile doslej enotne.

Trenje med Partijo in krščanskosocialistično skupino se je sicer kmalu zagladilo, zlasti ker je v kratkem sledila sovražnikova ofenziva, pustilo pa je odprtih vrsto vprašanj, o katerih je bilo že tedaj jasno, da jih bo treba prej ali slej rešiti, da se bo treba v nadaljnjem razvoju Osvobodilne fronte odločiti prej ali slej za tako ali drugačno pot.

»Sokolici« so sicer v tem času tudi intervenirali proti sektaštvo posameznih partijskih organizacij na terenu, so pa politiko CK KPS v odnosu do krščanskosocialistične skupine skoraj v celoti podprli.

Prav tedaj, ko bi bilo moralo ljudstvo na osvobojeni slovenski zemlji pobrati plodove svojega dela in bogate letine, je svobodni teritorij napadla velikanska sovražna premoč. Ofenziva proti partizanskim oddelkom Slovenije je bila sestavni del tretje ofenzive v vsej Jugoslaviji in se je razvijala

v času splošne fašistične ofenzivnosti v vsej Evropi. Proti partizanskim oddelkom Slovenije je uporabil sovražnik približno 60.000 italijanskih in 20.000 nemških vojakov, oboroženih z modernim avtomatskim orožjem, z artilerijo, aviacijo, tanki in motoriziranimi enotami (všteto je tudi vojaštvo, ki je bilo na prehodu čez Slovenijo in uporabljeno samo za kratek čas).

Partizanska vojska je tedaj v Sloveniji vzdržala, čeprav je narodno-osvobodilno gibanje začasno izgubilo svobodni teritorij.

Nasilstva, ki so jih počenjali okupatorji nad slovenskim prebivalstvom, so bila strahotna. Požgane vasi, postreljeni in odgnani moški, pomorjeni otroci itd. itd. . . .

Strahotam, ki so jih nagrmadili okupatorji, so se pridružile strahote belogardistično-mihajlovičevskih zarotnikov proti slovenskemu narodu. Ta podla svojat, ki se je v dobi klasičnega poleta OF kljub italijanski in nemški zaščiti tresla pred pravično kroglo narodnoosvobodilne justice, si je upala, ko je bilo osvobodilno gibanje v fazi trenutnega upada in umika pred silno sovražnikovo premočjo, z orožjem na dan proti lastnemu narodu in njegovi svobodi.

Nastopila je četrta perioda v razvoju OF, perioda trdega boja proti zunanjemu sovražniku in notranjim izdajalcem, perioda, ko je veljalo vzdržati in v najtrših delovnih pogojih pripraviti nov polet.

5. Razdobje belogardistično-mihajlovičevske vojaške in politične ofenzivnosti

Jeseni 1942 nastopijo prvi oboroženi oddelki bele garde. Spričo vse-narodnega moralnopolitičnega pritiska dotlej petokolonska reakcija ni bila sposobna organizirati in poslati na teren svojih oboroženih oddelkov. Počakati je torej morala na prve resnejše vojaške udarce z okupatorjeve strani. Tak udarec je predstavljala nemško-italijanska ofenziva kot sestavni del in zaključna faza tretje ofenzive v vsej Jugoslaviji.

Bela garda je pričela svoje oddelke rekrutirati iz tistih zaostalih ljudskih plasti, ki so pod okupatorjevim terorjem prve omahnile. Pravzaprav je belogardistične oddelke rekrutiral predvsem okupator sam in sicer zlasti italijanski. Postopek se je vršil takole: italijansko vojaštvo je prišlo v vas in zagrozilo, da bo vas požgalo, moške pa pobilo odnosno odgnalo v internacijo, če ne pristopijo k beli gardi. Kjer se vasi niso hotele ukloniti, je okupator z živim primerom, s požiganjem, ubijanjem, posilstvi itd. pokazal drugim vasem, kaj jih čaka, če se bodo upirale. Tako se je zgodilo, da je v belo gardo marsikje v »Ljubljanski provinci« vstopila tudi Narodna zaščita Osvobodilne fronte. Kljub osvobojenemu ozemlju namreč Narodna zaščita večinoma ni mogla preiti v partizane, ker ni bilo zanjo nobenega orožja.

Nasilnemu rekrutiranju s strani italijanskega okupatorja je v celoti ustrezala agitacija belogardistične duhovščine, ki si prej — v dobi prvega, klasičnega poleta Osvobodilne fronte — ni upala javno nastopiti proti narodnoosvobodilnemu gibanju, ki pa je sedaj, po okupatorjevih udarcih, uporabila vsa sredstva od prižnice do spovednice za borbo proti OF.

Glede na dejstvo, da sami niso imeli nobene množične podlage, so mihajlovičevski oficirji tedaj vstopali v belo gardo, ki je bila izrazita formacija klerikalne petokolonske reakcije. Za Slovenijo je takrat izdal Mihajlovič

splošno linijo, naj vstopajo njegovi ljudje v klerikalno belo gardo in naj skušajo v njej dobiti vodilna mesta. Brž ko se je v belogardističnih oddelkih na tak način združila klerikalna reakcionarna in mihajlovičevska petokolonska bratovščina, so se tudi med njimi že začela trenja. Ta trenja seveda niso bila prav nikakršnega principialnega značaja, kajti eni kot drugi so sodelovali proti narodnoosvobodilnemu gibanju neposredno na okupatorjevi strani. Za primer okupatorjevega zloma s strani zaveznikov so mihajlovičevci zastopali vzpostavitev *velikosrbske* Jugoslavije, klerikalni belogardisti pa so se bolj ali manj jasno odločali za slovenski separatizem v odnosu do Jugoslavije in za nekakšno habsburgovsko srednjo Evropo.

Vojaška vrednost belogardističnih-mihajlovičevskih oddelkov je bila izredno nizka. Njihova taktika je obstajala v glavnem v varovanju *utrjenih postojank*, ki jim partizani zaradi posledic ofenzive in zaradi nezadostne oborožitve v začetku niso bili kos. Kolikor so partizani v tej periodi očitovali svojo vojaško slabost, toliko aktivnejša je seveda bila bela garda s svojimi izpadi iz utrjenih postojank in s kontrolo v prejšnji periodi svobodnega terena.

V začetku je okupator dajal beli gardi le slabo orožje, ker ji še ni povsem zaupal. Kasneje je okupator oborožitev bele garde postopoma izboljševal.

Oboroženi belogardizem je v glavnem ostal omejen vse do današnjih dni na nekatere predele tako imenovane »Ljubljanske province«. Nikjer drugod ni mogel pognati množičnih korenin. (Na Primorsko in Gorenjsko so belogardistični oddelki v glavnem importirani.)

Belogardistično-mihajlovičevsko vodstvo pa se ni zanašalo samo na svoje tolpe, mobilizirane in oborožene z italijansko in nemško pomočjo. Vedelo je namreč, da je vojaška vrednost njegovih tolp nizka, da ne bo mogla dolgo kljubovati zavesti in morali partizanov. Vedelo je, da se bo poskus državljanske vojne, ki bi jo bili radi zanetili prav tedaj, ko bi bil moral slovenski narod nastopati najbolj enotno, konec koncev končal v njegovo pogubo, če ne bo uspelo politično razbiti Osvobodilne fronte...

Vedoč vse to, so belogardistični-mihajlovičevski izdajalci pričeli tudi s politično ofenzivo. Znova so poskusili razdvojiti Osvobodilno fronto, odtegniti ji srednje sloje, zlasti pa izolirati Komunistično partijo. CK Partije je na njihov poskus pravočasno odgovoril. Na njegov predlog je Izvršni odbor Osvobodilne fronte izdal oktobra 1942 proglas slovenskemu narodu, v katerem je razkrinkal netilce državljanske vojne, pozval na borbo proti državljanski vojni in narodnemu izdajstvu. Proglas IOOF je znova povabil tiste »sredinske« skupine, ki so dotlej omahovale, naj pristopijo k Osvobodilni fronti in naj doprinesejo svoj delež v narodnoosvobodilni borbi.

Linija, ki jo je sprejel IOOF, se je pokazala v celoti kot pravilna. Kljub težkim udarcem, ki jih je narodnoosvobodilnemu gibanju zadala premoč sovražne ofenzive, je ostala Osvobodilna fronta trdna in enotna. Niti ena izmed skupin, ki so se 1941 pridružile Osvobodilni fronti, ni izpadla. Novembra meseca 1942 se je znova vršila plenarna seja Vrhovnega plenuma OF, ki je izrazil zaupanje Izvršnemu odboru Osvobodilne fronte in Glavnemu poveljstvu za Slovenijo.

Politična ofenziva italijansko-nemških okupatorjev in belogardistično-mihajlovičevskih izrodov je s tem doživela odločilni poraz.

Krog dr. Gosarja in »Mlada JNS« sta v tej razvojni periodi OF — kot smo že omenili, ko smo ju obravnavali v enem izmed prejšnjih poglavij — ponovno odklonila poziv Izvršnega odbora Osvobodilne fronte ter prešla na odkrite belogardistične pozicije. Večina Gosarjevega kroga najbrž še ni neposredno sodelovala pri snovanju oboroženih belogardističnih oddelkov, dajala pa je oboroženemu belogardističnemu nastopu vsó moralno podporo s strupeno kampanjo proti Osvobodilni fronti, z javnim opravičevanjem bele garde, češ da predstavlja »naraven in upravičen odpor proti nesmiselnosti partizanstva in njegovemu divjanju«. »Mlada JNS«, ki se je bila že poprej popolnoma spajdašila z mihajlovičevskimi oficirji, je sedaj z njimi vred izvajala mihajlovičevsko »infiltracijo« v belogardistične oddelke.

Tisti ljubljanski buržoazni krogi, ki so zgolj zaradi splošno nacionalnega moralnopolitičnega pritiska v periodi prvega burnega poleta OF z Osvobodilno fronto sodelovali odnosno izražali vsaj simpatije zanjo, so sedaj večinoma prešli na belogardistične pozicije odnosno se pasivizirali. (Kasneje, v razdobjih novega poleta OF, se med njimi pojavi ponovna regrupacija v delno korist Osvobodilne fronte.)

V glavnem je Ljubljana kot prestolnica in središče Slovenije vzdržala najhujši teror.

Delavci, inteligenca, uradništvo, obrništvo, drugi srednji sloji in posamezniki iz buržoaznih vrst so v Ljubljani tudi v tej izredno težki periodi ostali v glavnem čvrsto združeni v Osvobodilni fronti, čeprav se je pojavljalo tudi med njimi omahovanje in je bilo treba trdega dela s strani aktivistov OF. Ljubljana, ki jo je okupator že na začetku 1942 obdal z bodečo žico in dobesedno izpremenil v koncentracijsko taborišče, je vse do današnjih dni simbol enotnega narodnega odpora, čeprav je seveda spričó stopnjevanega okupatorskega in belogardistično-mihajlovičevskega pritiska prenehala biti njegovo politično središče. Belogardistični oddelki, ki so terorizirali Ljubljano, so se pod vplivom kulakov, buržoaznih podeželskih vršičkov in belogardistične duhovščine rekrutirali predvsem na deželi iz zaostalejših kmečkih plasti — kot smo to že omenili.

Glede na dejstvo, ki smo ga podčrtali že na začetku tega poglavja, da je namreč ostal oboroženi belogardizem v glavnem omejen na tako imenovano »Ljubljansko provinco«, je Osvobodilna fronta tudi v tej svoji periodi v celotnem slovenskem obsegu ohranila izrazit značaj vsenarodnega osvobodilnega gibanja.

Ceprav je bilo belogardistično-mihajlovičevsko izdajstvo nesposobno, da bi zmagalo v svoji judeževski borbi proti narodnoosvobodilnemu gibanju, pa je bila škoda, ki jo je v četrti razvojni periodi OF prizadejalo slovenskemu narodu, vendarle velikanska. Bratomorno je bila prelita domača kri, ko je čas kategorično terjal najtrdnejšo narodno enotnost. Italijanski okupator, čigar policijski organi so bili v razdobju klasičnega poleta OF skoraj brez moči, je dobil z belo gardo in z Mihajlovičevci uspešen policijski aparat, ki je sedaj uganjal svoj vohunski in izdajalski posel odkrito, brez sramu. Žrtev za žrtvijo je padala v roke ovrovskih in gestapovskih rabljev. Oborožene belogardistične tolpe in mihajlovičevci so v Ljubljani izvajali celo racije in množične aretacije namesto italijanskih zatiralcev. Znova je bilo potrjeno staro pravilo, da je okupator nemočen

v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, dokler ga ne podpro domači izdajalci odnosno — kar je točneje — dokler si petokolonska reakcija, zrasla iz razrednega odpora proti demokratičnemu narodnoosvobodilnemu gibanju, ne upa odkrito na dan, temveč izdaja zgolj naskrivaj, tresoč se pred kaznijo.

Zgodovina bo morala ugotoviti, da ima belogardistično-mihajlovičevska izdajalska svojat že v tem razdobju na svoji vesti na tisoče in deset tisoče slovenskih internirancev, obsojencev in pregnancev, na stotine in tisoče padlih, ustreljenih, do smrti izmučenih Slovencev in Slovenk, na stotine posiljenih deklet in žena, na stotine pomorjenih otrok in požganih domov.

S težkimi napori so ilegalni delavci v »Ljubljanski provinci« vzdržali četrto periodo OF. Bodrila jih je zavest, da je prav tedaj, ko je bilo njihovo življenje najtrše, doživela svoj krepki razmah partizanska vojska v Sloveniji.

V trdi in naporni periodi belogardistično-mihajlovičevske ofenzivnosti je poslal pozimi 1942 Vrhovni štab v Slovenijo svojega načelnika in kakih 20 komandantov, utrjenih in preizkušenih v borbah drugod po Jugoslaviji. Slovenske brigade, ki so bile septembra in oktobra 1942 formirane iz odredov in grup odredov takoj, ko je prenehal glavni val italijansko-nemške ofenzive (pred ofenzivo je obstajala samo ena brigada, namreč Tomšičeva, ostalo partizanstvo je tvorilo le odrede in grupe odredov), so se sedaj, ob taki pomoči Vrhovnega štaba, utrdile in naučile naskakovalne taktike na utrjene postojanke. V naslednji razvojni periodi slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, namreč poletu 1943, je bilo že mogoče formirati v Sloveniji dve diviziji Narodnoosvobodilne vojske.

Razvoj je dokazal, da je imelo vodstvo osvobodilnega gibanja prav tudi v strateško političnem pogledu. Ko se je namreč Osvobodilna fronta po trenutnem upadu svojega prvega »klasičnega« in za vso Slovenijo matičnega poleta borila v »Ljubljanski provinci« proti sovražnemu pritisku za svoj novi razmah, je hkrati že pokrenila svoj prvi polet na Primorskem in ponovni polet na Gorenjskem ter Štajerskem. Že v zimi 1942/43 in v zgodnji pomladi 1943 je vzkipelo na Primorskem in Gorenjskem množično gibanje, podobno prvemu »klasičnemu« v »Ljubljanski provinci«. Istočasno je Štajerska premagala posledice hudega nemškega pritiska in razvila začetke svojega novega poleta. Hkrati je Osvobodilna fronta na Koroškem vzpostavila svoje prve politične in vojaške postojanke.

Osvobodilno gibanje se je zajedlo globoko v nemško zaledje.

Na Primorskem je partizanska mobilizacija preprečila belogardistično-mihajlovičevske poskuse, da izkoristijo nepoučenost zaostalejših primorskih množic in pod krinko »narodnoosvobodilne borbe« rekrutirajo za sebe. Belogardistično in mihajlovičevsko vodstvo sta morali priznati, da sta »zamudili trenutek«. Partizanska mobilizacija na Gorenjskem in Štajerskem se je zoperstavljala nemški mobilizaciji in je razveseljivo pomnožila partizanske enote.

Na Primorskem, Gorenjskem in Štajerskem belogardistično-mihajlovičevskemu narodnemu izdajstvu ni uspelo pognati množičnih korenin. Narodne množice so sledile Osvobodilni fronti. Zato pa so belogardistično-mihajlovičevski agenti na Gorenjskem in Štajerskem na ukaz svojih

Ljubljanskih poglavarjev tem besneje prešli na odkrit *gestapovski* posel in se zadovoljili, ko jim je gestapo *neposredno* usmerila vse njihovo ravnanje.

V tej razvojni periodi OF se je znotraj Izvršnega odbora Osvobodilne fronte uspešno zaključila izredno pomembna diskusija. Brž ko se je namreč narodnoosvobodilno gibanje po najhujšem navalu sovražne ofenzive v »Ljubljanski provinci« v glavnem konsolidiralo, so se pri krščanskosocialistični skupini znova pojavile tendence, ki smo jih omenili v prejšnjem poglavju. Sedaj so bile te tendence toliko nevarnejše, ker so pospeševale omahovanje tistih ljudskih množic, ki so trenutno mihale med belo gardo in Osvobodilno fronto. Na osnovi samih potreb *narodnoosvobodilnega* gibanja sta bila iz takega stanja mogoča dva izhoda: ali da gre Osvobodilna fronta iz koalicije v svojih vrhovih, toda *enotnega* kova na svojem terenu, tudi na terenu v koalicijo, pri čemer se krščanskosocialistična skupina, ki dotlej ni predstavljala *stranke*, temveč je izražala že obravnavani dolgoletni demokratični proces v klerikalnem taboru, sedaj razvija v izrazito politično stranko, ali pa da se krščanskosocialistična skupina *interno* v Osvobodilni fronti *sama od sebe* odpove strankarskih tendenc, čeprav navzven še seveda zmeraj predstavlja *katoliško politično tradicijo*.

Če bi se bila krščanskosocialistična skupina odločila za svoj strankarski razvoj, bi tega Partija v tej dobi seveda ne bila mogla in ne smela zabraniti, zahtevala pa bi bila, da krščanskosocialistična skupina tako svojo odločitev javno razglasi. V tem primeru bi Osvobodilna fronta postala v svoji celoti koalicija, treba bi jo bilo kot tako seveda vzdržati, toda treba bi bilo hkrati izvesti organizacijsko regrupacijo, da se prepreči nadaljnje razpadanje.

Regres Osvobodilne fronte v popolno koalicijo bi Osvobodilno fronto seveda zelo oslabil, belogardistično-mihajlovičevska ofenzivnost v tej periodi bi pridobila na svoji udarnosti. V svobodno bodočnost, če bi jo v takem primeru sploh dočakala, pa bi Osvobodilna fronta prišla z »demokratično reformirano«, toda dejansko povampirjeno klerikalno stranko, ki bi po politični in družbeni logiki dogajanja nujno morala reševati vse slovenske reakcionarne bankroterje iz predaprilske Jugoslavije.

Komunistična partija je zato krščanskosocialistični skupini predlagala drug izhod, namreč njeno *prostovoljno interno* odpoved strankarskim tendencam. Pri tem je seveda poudarila, da na njeni partijski strani tudi krščanskosocialistična odločitev za lastno stranko in za koalicijo ne bi predstavljala povoda za prekinitev sodelovanja v narodnoosvobodilni borbi.

Po temeljitih diskusijah s predstavniki Partije se je krščanskosocialistično vodstvo odpovedalo objektivnim in subjektivnim strankarskim tendencam krščanskosocialistične skupine. Te diskusije so razčistile seveda tudi vrsto vprašanj, ki so segala daleč preko narodnoosvobodilne borbe in krščanskosocialistično vodstvo v vsakem pogledu privedle na izrazito progresivne pozicije. Diskusijam so poleg predstavnika kulturnih delavcev Vidmarja prisostvovali tudi predstavniki sokolskega vodstva. V diskusijah so »sokoli« v glavnem podpirali Partijo.

Rezultat diskusij je bila interna izjava Komunistične partije, krščanskosocialistične skupine in »sokolov«. Ta izjava med drugim ugotavlja, da se krščanskosocialistična skupina prostovoljno odpoveduje razvoju v lastno stranko, da se odloča za popolno enotnost Osvobodilne fronte, da nimajo

miti »sokoli« niti krščanski socialisti lastnih političnih aktivistov, temveč da so vsi aktivisti skupni aktivisti Osvobodilne fronte, za katere velja enotna disciplina Osvobodilne fronte in jih enotno vodi Izvršni odbor, da je vsak član Partije že avtomatično aktivist Osvobodilne fronte, da ima Partija pravico snovati svoje organizacije tako na terenu kakor v vojski, da pa se krščanskosocialistična skupina zase temu odpoveduje in da »Sokol« kot telesna narodnovzgojna organizacija nima samostojnih političnih tendenc, temveč se v celoti pridružuje narodnoosvobodilni borbi Osvobodilne fronte, da je Komunistična partija ves čas manifestirala svojo nacionalnost in postala avantgardna sila narodnoosvobodilnega gibanja itd. itd.

Za krščanskosocialistično vodstvo so izjavo podpisali *Kocbek, Fajfar, dr. Breclj*, za »sokole« *Rus in Lubej*, za Partijo *Kardelj, Kidrič in Leskošek*.

S to izjavo je izgubila Osvobodilna fronta koalicijski značaj prav na svojem vrhu — v Izvršnem odboru. Vrhovni plenum OF je seveda še ostal predstavnik koalicije, toda to dejstvo glede na moč Partije, »sokolov« in krščanskih socialistov ni v ničemer kvarilo enotnosti na terenu, temveč jo je ves čas dejansko samo pospeševalo, ker je dajalo Osvobodilni fronti tudi s formalne plati vsenarodni karakter in jo varovalo pred kako sektaško strankarsko oziroma razredno bazo.

Izjava in njeno izpolnjevanje seveda ne preprečujeta niti krščanskim socialistom niti »sokolom«, da ne bi navzven izražali slovenske *politične tradicije*.

Izjavo je pretresal tudi prvi zbor aktivistov Osvobodilne fronte in jo v celoti osvojil.

Od izjave dalje ima sodelovanje med Partijo z ene strani ter »sokoli« in krščanskimi socialisti z druge strani izrazito premočrten razvoj. Večina so »sokoli« na terenu postali že pred izjavo člani Partije. Po izjavi so razen Jožeta Rusa postali člani Partije tudi vsi člani sokolskega vodstva v Sloveniji. (S tem pa seveda sokolska skupina formalno nikakor ni likvidirana!) Tudi precej vplivnih krščanskih socialistov je članov Partije. Za sprejem v Partijo je zaprosil tudi organizacijski sekretar IOOF dr. Marijam Breclj na začetku 1944, toda partijsko vodstvo mu je odgovorilo, da bi v tem času njegov vstop v Partijo, ki ga pred javnostjo ne bi bilo mogoče prikriti, politično sektaško odmeval. Že jeseni 1943 je krščanskosocialistično vodstvo zaprosilo CK Partije, naj bi se za aktiviste Osvobodilne fronte, ki so krščanski socialisti, priredil tečaj leninizma. Tečaj se ni mogel začeti, ker je sledila kapitulacija Italije. Opravil pa se je ta tečaj spomladi 1944 in je dobro uspel.

Prvo zasedanje AVNOJ v Bihaču se je vršilo v času najhujše okupatorske in belogardistično-mihajlovičevske ofenzivnosti v Sloveniji. Slovenska delegacija zato na prvo zasedanje ni mogla iti, poslala pa je svoje popolno soglasje in Izvršni odbor je posvetil temu zasedanju vso potrebno pažnjo v tisku ter drugi propagandi.

Ko se je fašizem spomladi 1943 znašel v splošni defenzivi, se je odprla peta razvojna perioda OF, perioda vsesplošnega poleta osvobodilnega gibanja. Polet na Primorskem, Gorenjskem in Štajerskem se je zvil v eno z novim poletom v »Ljubljanski provinci«, ki se je pričel razvijati ob močnem razkroju belogardističnih vrst.

6. Od aprilskega zbora aktivistov OF 1943 do italijanske kapitulacije

Za dveletnico Osvobodilne fronte — 27. aprila 1943 — je sklical Izvršni odbor Osvobodilne fronte I. zbor aktivistov Osvobodilne fronte. Zaradi tehničnih in ilegalnih težav so se lahko zbora udeležili samo aktivisti iz tako imenovane »Ljubljanske pokrajine«. Zbor je bil predvsem posvečen Izjavi, ki smo jo obravnavali v prejšnjem poglavju in ki so jo podpisali zastopniki krščanskosocialističnega, sokolskega in partijskega vodstva. Razen tega je imel zbor nalogo, pripraviti tudi v »Ljubljanski pokrajini« nov spomladanski polet narodnoosvobodilnega gibanja.

Vsi krščanskosocialistični aktivisti brez izjeme so sprejeli Izjavo. V teku nadaljnjega razvoja se je pokazalo, da je bil pristanek na Izjavo temeljito neiskren samo pri enem izmed vidnejših krščanskosocialističnih aktivistov, namreč pri *Marnu-Črtomiru*. Ta je ves čas spomladanskega poleta hlinil svojo predanost enotnemu gibanju Osvobodilne fronte, ilegalno pa vzdrževal zveze z belogardističnimi in mihajlovičevskimi agenti z namenom, da ob primernem trenutku odtegne Osvobodilni fronti vsaj del krščanskosocialistične skupine. Po italijanski kapitulaciji zajeti belogardistično-mihajlovičevski organizatorji so na zaslišanjih izpovedali o svojih zvezah z *Marnom-Črtomir*om, nakar je bil *Marn-Črtomir* s pristankom krščanskosocialističnega vodstva aretiran. Ob priliki velike nemške ofenzive oktobra in novembra 1943 je iz zaporov pobegnil in je sedaj organizator gestapovske »Črne roke«.

Kasnejši dogodki so mazorno dokazali, da je bil aprilski zbor aktivistov pogoj za nadaljnje uspehe v tretjem letu, da je predstavljal neposredni uvod v nov spomladanski polet osvobodilnega gibanja, hkrati pa politično podlago, na kateri je bilo mogoče do kraja požeti plodove italijanske kapitulacije in z njo združene oslabitve vseh otenkov narodnega izdajstva.

Bistveni pomen aprilskega zbora aktivistov je obstajal v naslednjem:

1. Utrdil je notranjo enotnost Osvobodilne fronte. Ta nova utrditev notranje enotnosti Osvobodilne fronte se po svoji globini že razlikuje od enotnosti, ki jo je manifestiralo prvo leto osvobodilnega gibanja. Če je enotnost v prvem letu osvobodilnega gibanja pognala predvsem iz osnovnega spoznanja, da brez nje ni in ne more biti vseljudske osvobodilne borbe slovenskega naroda, tedaj aprilska utrditev notranje enotnosti OF temelji tudi že na globlji proučitvi in skupni rešitvi vseh tistih vprašanj, ki so se po eni plati neogibno pojavila med dveletnim osvobodilnim bojem in ki so po drugi strani grozila, da bodo postala nevarna vprašanja svobodne bodočnosti. Če so dalje vznikla prva resnejša trenja znotraj Osvobodilne fronte neposredno v razdobju prvega svobodnega slovenskega ozemlja, se pravi, ko je Osvobodilna fronta prvič prevzela oblast, ko je potemtaka prvič stopila na pozornico najresnejša preizkušnja za njeno trdnost, pa je bila njena enotnost ponovno, in sicer v svojih temeljih utrjena sedaj, na večer pred italijansko kapitulacijo, na večer pred drugim svobodnim ozemljem, ki že ne spremlja več »slučajno« takega ali drugačnega poteka osvobodilnega gibanja, temveč že predstavlja — čeprav ga je bilo mogoče še nekajkrat izgubiti — organski uvod v svobodno bodočnost samo.

2. Praktično pa je aprilski zbor aktivistov predstavljal uvod v spomladanski polet 1943 in politično jamstvo za septembrski vojaško-politični uspeh ob kapitulaciji Italije.

Medtem ko je šla Osvobodilna fronta v novo pomlad utrjena, do kraja enotna, moramo o notranjih sovražnikih reči prav nasprotno. Očitna oslabelost njihovih trenutnih gospodarjev, italijanskih okupatorjev, je pričela povzročati v njihovih tabornih dvoje pojavov: 1) zaostritev njihovih medsebojnih notranjih trenj, zlasti trenj med klerikalno belo gardo in mihajlovičevci, 2) iskanje nove taktike, ki naj bi jih izvelkla iz močvirja in narodnoizdajalske sramote, v katero so zagazili, ne da bi se pri tem dejansko odpovedali svojemu sodelovanju z okupatorjem.

Izraz njihove nove taktike odnosno njena oblika je postala tako imenovana *plava garda* ali z drugimi besedami »kraljeva redna jugoslovanska vojska«.

Plavo gardo so predstavljali navidezno »ilegalni« četniški oddelki, ki so jih vodili mihajlovičevski oficirji, ki pa seveda niso prirejali nobenih akcij proti okupatorju, temveč so vzdrževali zveze tako z belogardističnimi kakor z okupatorskimi postojankami in sprejemali od njih hrano ter orožje.

Nova taktika je torej obstajala v tem, da so njeni nosilci dejansko nadaljevali svoje sodelovanje z okupatorjem, navzven pa hlinili narodnoosvobodilne težnje in »nasprotstvo« do okupatorja. Če ne bi bilo Osvobodilne fronte in Narodnoosvobodilne vojske, ki sta preživeli že dve leti trdih in krvavih borb, bi morda taka taktika med množicami kaj bolj uspevala. Tako pa so jo slovenske narodne množice zelo naglo spregledale, čeprav se je poskušala uveljaviti od pomladi pa vse do septembrske italijanske kapitulacije.

Osnovni nosilci nove taktike so bili Mihajlovičevi oficirji. Komandant plave garde je bil znani mihajlovičevski major Karel Novak, ki je razen z Mihajlovičem vzdrževal tesne stike z Mihajlovičevim »političnim delegatom« *Jevdjejevičem*.

Protinarodni reakciji so novo taktiko še zlasti narekovale spremenjene zunanje politične okoliščine, se pravi, spremenjeni odnosi zahodnih zaveznikov do jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja. V prvih poletnih mesecih 1943 so namreč prišli v Jugoslavijo — k Vrhovnemu štabu in vsem Glavnim štabom — prvi angleški »zvezni oficirji«.

V Sloveniji se je spomladanski polet, ki ga je odprla aprilaska utrditev notranje enotnosti v Osvobodilni fronti, razvijal tudi poletu z neugmano in rastočo silo. Belogardistični vojaški in politični ofenzivnosti, ki se je bila razmahnila v drugi polovici 1942, je tudi v tako imenovani »Ljubljanski pokrajini« na vsej črti odklenkalo, medtem ko se je na Gorenjskem, Primorskem, Štajerskem in Koroškem že prej razvijal nov polet osvobodilnega gibanja. Belogardistično ofenzivnost v tako imenovani »Ljubljanski pokrajini« je povsem nadomestila vojaška in politična ofenzivnost narodnoosvobodilnega gibanja.

Utrditev Narodnoosvobodilne vojske je v tem razdobju napredovala v vsakem pogledu. Nov mobilizacijski dotok iz vseh slovenskih pokrajin se je začel. Organizacijsko je Narodnoosvobodilna vojska na slovenskih tleh pričela dobivati značaj regularne vojske. Organizacija brigad in con se je stopnjevala v organizacijo divizij. Uspešne akcije so prinašale novo

orožje. Poveljniški in politkomisarski kader se je organizacijsko in taktično izpopolnjeval ter se oblikoval v čvrstejše jedro, ki se je po kapitulaciji Italije znašlo v organizaciji večjih enot in večje vojske. Glede pomoči zaveznikom je Narodnoosvobodilna vojska tudi na slovenskih tleh zmogla dostojne primere, ko je šlo za uničevanje sovražnikovega prometa in sovražnikovih transportov. V pogledu manevrske in operativne učinkovitosti ter sposobnosti so slovenske brigade Narodnoosvobodilne vojske že vršile kljub velikanski sovražnikovi številčni in tehnični premoči kombinirane akcije v prostoru. (Borba za Žužemberk, borbe na dolenski in štajerski progi, borbe na Notranjskem in na tržaški progi.) Italijanska okupacijska vojska ni bila več sposobna, da bi podvzela kakršnokoli uspešno akcijo proti Narodnoosvobodilni vojski, zato pa so bile slovenske brigade že sposobne prodreti celo v — *Furlanijo*.

Postajalo je jasno, da bo na slovenskih tleh Narodnoosvobodilna vojska edina dedinja italijanske kapitulacije.

Končno je bilo mogoče opaziti, da so vsi poskusi narodnih izdajalcev, izvleči se iz močvirja še pred italijansko kapitulacijo, jalovi poskusi izgubljenec, ki se bodo ob italijanski kapitulaciji neogibno končali s popolnim porazom.

Plavo gardo so naše brigade ves čas te periode v razvoju Osvobodilne fronte neprestano preganjale in zasledovale. Končno se je njeno jedro z vidnimi mihajlovičevskimi oficirji Koprivico, Strnišo itd. (Novaka in še nekaj njegovih oficirjev ni bilo zraven) vred zbralo v Grčaricah, kjer je bilo po italijanski kapitulaciji po precej trdi borbi ujet. Mihajlovičevskim oficirjem, ujetim v Grčaricah, in belogardističnim organizatorjem, ujetim na Turjaku ter drugod, je na skupnem procesu sodilo izredno vojaško sodišče, ki mu je predsedoval ugledni jurist iz predaprilske Jugoslavije *dr. Anton Kržišnik* (v predaprilski Jugoslaviji član Upravnega sodišča, sedaj poverjenik za socialno skrbstvo v NKOJ). Proces je bil juridično in politično dobro organiziran in je žel učinkovit odmev tako doma kakor v imozemstvu.

Veliko vlogo v tem razdobju Osvobodilne fronte je ponovno odigrala *Ljubljana*. Čeprav so italijanski fašistični okupatorji stopnjevali svoj teror, čeprav si je nemško vodstvo popolnoma podredilo italijansko fašistično politiko in čeprav so Nemci vkorakali vanjo še pred italijansko kapitulacijo, je Ljubljana v tem razdobju izvedla množične akcije, ki niso v ničemer zaostajale za akcijami prvega leta osvobodilnega gibanja, temveč so jih celo prekašale. Hkrati je Ljubljana pokazala vzorne primere ponovnega zbiranja vseh patriotskih narodnih sil, ki je tudi sicer postalo značilno za to razdobje in ki je omogočilo nov dotok strokovnih in kulturnih moči na partizanski teren.

Peto razdobje v razvoju Osvobodilne fronte je zraslo za kapitulacije Italije — v izrazito zmago slovenskega naroda.

Osvobodilno gibanje je dosledno poželo vse sadove — tako v vojaškem kakor v političnem pogledu — kar jih je bilo mogoče požeti ob porazu italijanskega okupatorja. Razoroženih je bilo šest italijanskih divizij, osvobojenega je bilo nad polovico slovenskega ozemlja. Številne postojanke belogardistično-mihajlovičevskih narodnih izdajalcev, ki so terorizi-

rale deželo, so se zrušile, brž ko se je zrušil italijanski okupator. Kolikor jih ni bilo zajetih, so panično bežale k Nemcem.

Nazorno se je izkazalo, da je narodnoizdajalska »vojska« le toliko močna, kolikor ji daje podpore okupator, in da je popolnoma nesposobna vzdržati udarce Narodnoosvobodilne vojske, brž ko izgubi okupatorjevo pomoč. Poraz belih in plavih tolp ob italijanski kapitulaciji je bil potemtakem bučna predigra njihove bodoče dokončne usode ob zrušitvi Hitlerjeve Nemčije.

7. Perioda kočevskega Zbora odposlancev slovenskega naroda

To periodo lahko označimo kot periodo izrednega množičnega poleta na vseh toriščih narodnoosvobodilnega gibanja in v vseh slovenskih pokrajinah. Narodne sile, ki jih je sprostila kapitulacija italijanskega okupatorja, so mogočno vzkipele. Naloge, ki jih je narodnoosvobodilnemu gibanju naložila ta perioda, so bile v glavnem izpolnjene, kajti nemškemu okupatorju kot osnovnemu sovražniku ni bilo mogoče pripraviti večje ofenzive proti narodnoosvobodilnim silam v Sloveniji vse dotlej, dokler ni bilo zadoščeno osnovnim političnim in vojaškim potrebam tega razdobja.

Najvišjo politično manifestacijo je v tem času predstavljal demokratično izvoljeni *Zbor odposlancev slovenskega naroda*, ki se je sestel na osvobojenih slovenskih tleh v *Kočevju*, nekoč germanski trdnjavi in zagrizenem germanskem otoku sredi slovenskega ozemlja.

Ta perioda je trajala od italijanske kapitulacije do nemške oktobrske odnosno novembrske ofenzive 1943.

Njeni poglavitni rezultati so naslednji:

Na vsem osvobojenem ozemlju je uspevala splošna mobilizacija, ki jo je z odlokom razpisal Izvršni odbor Osvobodilne fronte.

Narodnoosvobodilna vojska Slovenije, ki je kot sestavni del Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije že v prejšnjih razdobjih utrla pot svojemu razvoju v regularno vojsko, je postala z uspešno splošno mobilizacijo tako rekoč preko noči resnična armada. Pred njen Glavni štab so bile postavljene odgovorne naloge. Prvič je bilo treba osvobojeno ozemlje zavarovati pred vdorom Nemcev in mu zagotoviti vsaj toliko svobodnega časa, da bi bilo mogoče izvršiti najmo, toda ogromno organizacijsko delo v vojski in v zaledju. Drugič je bilo treba novo mobilizirano množico kljub vsemu pomanjkanju komandnega kadra v najkrajšem času pretvoriti v udarne enote, takoj sposobne uspešnih spopadov z Nemci. Tretjič pa je bilo potrebno uničiti ostanke belogardistično-mihajlovičevskih tolp, ki so se še skrivali, pa tudi javno nastopali na osvobojenem ozemlju, in torej predstavljali nevarno, oboroženo peto kolono za primer hitrega nemškega udarca.

Glavni štab je vse te osnovne naloge v zadovoljivi meri rešil, dasi je ostala spričo nemške ofenzive neizpolnjena še vrsta nalog, ki bi jih bilo mogoče izvršiti, če bi pač bilo na razpolago dovolj časa.

Kakor smo že naglasili — nemškemu okupatorju nikakor ni uspelo, da bi narodnoosvobodilnemu gibanju preprečil izpolnitev njegovih osnovnih nalog v tej periodi. Pač pa se je narodnoosvobodilnemu gibanju posrečilo, da je utrdilo tako svoje vojaške kakor svoje politične postojanke na slo-

venskih tleh globoko v »nemškem zaledju«, namreč na Gorenjskem, Štajerskem in Koroškem. Partizanskim enotam na Gorenjskem in Štajerskem je Glavni štab poslal orožje, poslal jim je preizkušene in že kolikor toliko izvežbane kadre. Dve brigadi, sestavljeni iz Gorenjcev in iz Štajercev, organizirani in izvežbani v borbah na ozemlju tako imenovane »Ljubljanske province«, sta v tej periodi odšla na Štajersko in na Gorenjsko. Uspelo jima je, da vzdržita na svojih rodnih tleh kljub pritisku nemških vojaških sil.

Iz Gorenjske in Štajerske so bili v tem razdobju poklicani na osvobojeno slovensko ozemlje tudi osnovni in vodilni politični kadri. Na osvobojenem slovenskem ozemlju so imeli priliko, da neposredno dožive buren politični polet. Hkrati so dobili osnovne instrukcije za delovanje na svojem lastnem terenu.

Osvobojeno slovensko ozemlje je po svoji teritorialni razsežnosti preseglo tako imenovano »Ljubljansko provinco« in Primorsko ter se razširilo na predele samega »integralnega« nemškega rajha, namreč na nekatera gorenjska in štajerska področja.

V tem razdobju se je Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije pod vodstvom svojega vrhovnega komandanta tudi na slovenskih tleh dokončno utrdila. Postala je sposobna uspešnih spopadov z nemškim okupatorjem.

V tej periodi OF je doživela svoj polet na osvobojenih slovenskih tleh ljudska demokracija. Osvobodilna fronta je spoznala za potrebno in se je hkrati čutila za dovolj močno, da skliče svobodno izvoljeni Zbor odposlancev slovenskega naroda, zbor odposlancev slovenskih vasi, trgov in mest. Volitve so potekle v izredno kratkem času ter zadostile vsem tehnično izpolnjivim zahtevam vsebinske in formalne demokracije. Na kočevskem Zboru odposlancev slovenskega naroda je predložil Izvršni odbor Osvobodilne fronte svobodno izvoljenim narodnim zastopnikom račun o preteklem delu in bodočih načrtih. Vsa poročila in vsi predlogi Izvršnega odbora so dosegli popolno potrdilo.

Kočevski Zbor odposlancev slovenskega naroda predstavlja hkrati — brez kakršnegakoli pridržka — edinstveno slovensko narodno manifestacijo za novo, Titovo Jugoslavijo. Zasnove demokratične narodne oblasti na slovenskih tleh, ki jih je na predlog Izvršnega odbora v soglasnosti vseh svobodno izvoljenih narodnih odposlancev uzakonil kočevski Zbor, so bile tudi v popolnem skladu s kasnejšimi sklepi II. zasedanja AVNOJ.

Ob italijanski kapitulaciji je bil v nekaj dneh vzpostavljen po vsem osvobojenem slovenskem ozemlju vzoren red oborožene ljudske demokracije. To dejstvo je vplivalo tudi na tako imenovane »boljše sloje« in izpodbijalo tla politikom starega kova ter raznim političnim filistrom, ki so že na samem začetku Osvobodilne fronte izražali bojazen pred ljudsko anarhijo v »trenutku zloma«.

V tej periodi je takratni Vrhovni plenum OF proglasil priključitev Slovenskega Primorja k Zedinjeni Sloveniji v demokratični in federativni Jugoslaviji. Drugo zasedanje AVNOJ je to priključitev potrdilo. Taka priključitev bi bila seveda zgolj papirnat odlok, če ne bi bila temeljila na sili slovenskih partizanskih enot, odnosno brigad, ki so operirale na Primorskem. Ker pa je narodna vstaja zajela vso Primorsko in Goriško ter osvobodila večino primorskega ozemlja razen večjih mest, je imela priključitev, izrečena po Vrhovnem plenumu OF, vso realno politično podlago.

Na kraju pomeni druga perioda v tretjem letu Osvobodilne fronte *politični* polom belogardizma, plavogardizma in vseh odtenkov narodnega izdajstva.

Da bi pokazala svojo voljo, likvidirati bratomorilno medsebojno razračunavanje, je Osvobodilna fronta ob italijanski kapitulaciji izrekla *amnestijo* za tiste belogardiste in plavogardiste, ki položijo orožje. Ta amnestijski odlok Izvršnega odbora je po eni plati povečal simpatije za Osvobodilno fronto, po drugi strani pa ponovno razkrinkal belogardistično-mihajlovičevsko izdajstvo, ki se ni poslužilo amnestije, temveč je odkrito prešlo na stran nemškega okupatorja.

8. Nemška ofenziva

Oktobra 1943 se je začela nemška ofenziva, ki je bila sestavni del pete nemške ofenzive v vsej Jugoslaviji.

Če hočemo rezultate nemške ofenzive prav oceniti, jih je najbolje primerjati z rezultati italijansko-nemške ofenzive leta 1942.

Italijansko-nemška ofenziva 1942 je Narodnoosvobodilni vojski in Osvobodilni fronti iztrgala iz rok osvobojeno slovensko ozemlje. Nemška ofenziva 1943 ni mogla več iztrgati slovenskemu narodnoosvobodilnemu gibanju iz rok osvobojenega ozemlja.

Med italijansko-nemško ofenzivo 1942 je partizanska vojska izgubila mnogo orožja. Med nemško ofenzivo 1943 je Narodnoosvobodilna vojska v Sloveniji sicer ponekod tudi izgubila orožje, toda težko orožje, vključno artilerijo in tanke, je ohranila, udarnejše enote pa so na orožju celo pridobile.

Italijansko-nemška ofenziva 1942 je bila sposobna razbiti prostovoljske partizanske oddelke, ki so se sicer kasneje ponovno zbrali, ki pa so bili med ofenzivo vendarle razkropljeni. Nemška ofenziva 1943 ni več mogla razbiti nove regularne vojske, ki so ji sicer tvorili jedro stari partizani iz prejšnjih dob, ki pa je kot celota vendarle nastala na temelju splošne mobilizacije in bila potemtakem v pogledu svoje trdnosti manj vredna od prostovoljskih partizanskih oddelkov.

Po italijansko-nemški ofenzivi 1942 so kljub takojšnjim ofenzivnim zagonom pretekli meseci, preden je partizanska vojska zmogla preiti v svojo splošno ofenzivnost. Po nemški ofenzivi 1943 je Narodnoosvobodilna vojska takoj prešla v svojo splošno ofenzivo in takoj uspela zavzemati utrjene nemške postojanke.

Po italijansko-nemški ofenzivi 1942 se je mesece dolgo razvijala politična ofenzivnost bele garde, medtem ko nemška ofenziva 1943 v politično ofenzivnem pogledu beli gardi ni več mogla pomagati uspešno na noge.

Po italijansko-nemški ofenzivi 1942 se je moralo slovensko narodno vodstvo ukvarjati predvsem z vprašanji agitacije in propagande, medtem ko so takoj po nemški ofenzivi 1943 delegati slovenskega naroda, izvoljeni na kočevskem Zboru, lahko odšli v Jajce polagat skupno z delegati drugih jugoslovanskih narodov temelj novi Jugoslaviji.

9. Od nemške ofenzive 1943 do prvega zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta

Za to razdobje je najznačilnejši velikanski odmev, ki ga je med slovenskimi narodnimi množicami doživelo drugo zasedanje AVNOJ.

Sklepi in odloki drugega zasedanja AVNOJ so bili popularizirani v vsej osvobojeni in neosvobojeni Sloveniji. Shodov, mitingov, sestankov in političnih konferenc, ki so obravnavali sklepe in odloke drugega zasedanja AVNOJ, obsodili londonske emigrante in poslali svoje pozdrave maršalu Titu, Nacionalnemu komiteju osvoboditve Jugoslavije ter AVNOJ, je bilo nad 1.500. Udeležilo se jih je nad 500.000 Slovencev.

Slovenske narodne množice so z ogromnim navdušenjem manifestirale svojo pripadnost novi, demokratični in federativni Jugoslaviji. Popularnost maršala Tita je med slovenskim narodom še bolj porasla.

Zlasti velik uspeh je dosegla kampanja, po drugem zasedanju AVNOJ v Primorski Sloveniji. Skoraj sleherna primorska vas je izrazila svoje navdušenje nad dejstvom, da je drugo zasedanje AVNOJ potrdilo priključitev Primorske Slovenije k Združeni Sloveniji v demokratični in federativni Jugoslaviji.

10. Od prvega zasedanja SNOS do drugega Zbora aktivistov OF

Meseca februarja 1944 je bilo prvo zasedanje SNOS. Na tem zasedanju se je Slovenski narodnoosvobodilni odbor, izvoljen na kočevskem Zboru odposlancev slovenskega naroda, pretvoril v Slovenski narodnoosvobodilni svet.

Prvo zasedanje SNOS se je ukvarjalo predvsem z vprašanjem graditve narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru demokratične in federativne Jugoslavije ter je sprejelo vrsto ustreznih sklepov in odlokov, med drugim odlok o volitvah v krajevne, okrajne in okrožne narodnoosvobodilne odbore.

Za to razdobje je najznačilnejša graditev narodne oblasti, ki že ne spremlja več slučajno takega ali drugačnega poteka narodnoosvobodilnega gibanja, temveč je že sistematična, načrtna, s perspektivo v svobodno bodočnost. Rezultate volitev in graditve narodne oblasti pri vrhu ter na terenu podajamo v posebnem poglavju.

Na tem mestu je treba zlasti pripomniti, da so potekale volitve zelo uspešno prav na Primorskem, kjer je prebivalstvo z udeležbo pri volitvah in v celotni izgradnji narodne oblasti naravnost plebiscitarno znova manifestiralo, da se hoče priključiti demokratični in federativni Jugoslaviji.

V tem razdobju se na osvobojenem slovenskem ozemlju organi narodne oblasti sistematično oddvajajo od političnih forumov in organizacij Osvobodilne fronte. Na neosvobojenem ozemlju ostajajo organi narodne oblasti še vedno identični s političnimi forumi Osvobodilne fronte.

V tem času so prišli na slovensko ozemlje predstavniki sovjetske vojaške misije pri Vrhovnem štabu Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Narodne množice jih prav povsod sprejemajo z velikanskim navdušenjem in tako izražajo svoje ogromne simpatije za Sovjetsko zvezo.

Osvobodilna fronta doživlja v vseh slovenskih pokrajinah, zlasti pa na Primorskem, Gorenjskem, Koroškem in Štajerskem nov polet. Hkrati se v teh pokrajinah vrši splošna mobilizacija za Narodnoosvobodilno vojsko.

V tej periodi vrši Osvobodilna fronta novo kampanjo za svojo širino in razen zaostalejših narodnih množic zares pridobi tudi ugledne posameznike, ki so doslej omahovali. Od tako imenovane »sredine« se ji pridruži *tržaška nacionalistična »sredina«* z dr. Čermeljem in dr. Ferfoljo na čelu.

S tem je proces pridobivanja »sredine« zaključen. Od tako imenovane »sredine« ne ostane ničesar več. Vsa ostala »sredina« se je namreč že znašla na belogardističnih in okupatorskih pozicijah. Ob notranjih in mednarodnih uspehih nove Jugoslavije je sicer prav sedaj pokazala težnjo, da paktira z Osvobodilno fronto, toda ta njena težnja izraža samo njen namen prenesti po izgubljeni bitki borbo z odkritega bojišča v samo Osvobodilno fronto. Zato proglasi Osvobodilna fronta po 15. septembru 1944 — znanem datumu maršala Tita —, da poslej tudi dogovori z bivšimi »sredinskimi« skupinami in drugimi političnimi špekulanti niso več mogoči.

Septembra 1944 se je vršil drugi Zbor aktivistov Osvobodilne fronte, ki je bil po eni strani posvečen pripravi aktivistov na borbo za končno zmago, po drugi strani pa vprašanjem poglobitve in razširitve Osvobodilne fronte kot *politične* organizacije ter vprašanjem ponovne, še močnejše politične aktivizacije osnovnih slovenskih ljudskih množic v okviru Osvobodilne fronte.

11. Sedanja situacija v Sloveniji

(Oktober 1944)

Za sedanjo politično situacijo v Sloveniji so značilna naslednja dejstva:

1. Popoln *politični* bankrot belogardistično-mihajlovičevskega narodnega izdajstva in bivše tako imenovane »sredine«. Vojaške enote belogardistično-mihajlovičevskih izdajalcev so v glavnem — čeprav se med njimi vrši močan razkroj — podobno zagrizene kot ustaši na Hrvaškem, ne predstavljajo pa vojaške sile, ki bi se mogla brez okupatorske pomoči kakorkoli uspešno zoperstavljati Narodnoosvobodilni vojski.

2. Polet narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem, Štajerskem in Koroškem.

3. Osvobodilna fronta je danes popolnoma enotna, čeprav navzven predstavlja še vedno tudi slovenske politične tradicije. Komunistična partija ima v Osvobodilni fronti nesporno vodilno vlogo. Enotnost Osvobodilne fronte izraža tudi dejstvo, da se je Izvršni odbor Osvobodilne fronte septembra 1944 — istočasno, ko so se zaprla vrata za narodne izdajalce in »sredinske« špekulante — razširil s člani bivšega koalicijskega Vrhovnega plenuma OF in vidnimi začetnimi graditelji Osvobodilne fronte. Osvobodilna fronta je ohranila svoj vsenarodni značaj, v svojem *jedru* pa predstavlja zvezo delavcev, delovne inteligence, kmetov, raznih drugih srednjih slojev in tistih patriotov, ki jim je interes narodnoosvobodilne borbe nad razrednimi interesi. Danes ne more biti nobenega dvoma, da bo Osvobodilna fronta pod vodstvom Komunistične partije ostala tudi po osvoboditvi. To seveda ne izključuje, da peripetije bodočega razvoja in razredna dinamika ne bodo povzročile odpadanja od Osvobodilne fronte, odnosno poskusov

Seja Izvršnega odbora OF na Stražnem vrhu (Doblička gora) pri Crnomlju 26. aprila 1945.
Z leve na desno: Josip Vidmar, Boris Kidrič, Franjo Lubej, Franc Leskošek.

raznih frakcijskih tvorb v njej. Nasprotno, taka odpadanja in poizkuse frakcijskih tvorb je treba predvidevati, tudi v vrhovih jih je še treba predvidevati, toda ob pravilni politiki Komunistične partije je danes že nemogoče, da bi bila taka odpadanja *prezgodnja* ali pa da bi povzročila *razpadanje Osvobodilne fronte same*. Ob pravilni politiki in budnosti Komunistične partije je danes tudi že nemogoče, da bi se znotraj Osvobodilne fronte uspešno vgnezdila reakcija, ki se je pregrupirala in išče novih pozicij. Po osvoboditvi se bosta socialna vsebina in socialni sestav OF razvijala ustrezno političnemu in socialnemu razvoju nove Jugoslavije.

4. V sedanji politični situaciji se že opaža, da se reakcija, ki se je doslej vezala predvsem na okupatorja, skuša pregrupirati, se vezati na zahodne zaveznike in dobiti razne postojanke v organizacijah Osvobodilne fronte in institucijah narodne oblasti. Ena izmed osnovnih nalog je torej preprečevati tako pregrupacijo in pridobivanje pozicij s strani reakcije, ne da bi se seveda zaradi tega že zožila baza Osvobodilne fronte same. Pregrupacija reakcije je zelo vidna pri tistem delu slovenske duhovščine, ki očitno izraža trenutno vatikansko politiko. To je tisti del duhovščine, ki je ostajal doslej kljub pozivom OF, naj se priključi narodnoosvobodilni borbi, pasiven in ki se tudi ni javno diskreditiral zaradi sodelovanja z okupatorjem, ki pa poleg drugih elementov predstavlja sedaj objektivno in subjektivno sredstvo najnovejših poskusov reakcije, da izvede svojo pregrupacijo in se zasedra v različnih javnih institucijah.

5. Med osnovne naloge narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji sodi dejanska priključitev Primorja s Trstom in Gorico in Koroške s Celovcem k Jugoslaviji. Zahodni zavezniki gredo na roko imperialistični italijanski reakciji in bodo seveda tudi šli na roko avstrijski reakciji. Razpoloženje narodnih množic — je nesporno za priključitev.

6. V predstoječi periodi je bolj kot kdajkoli poprej osnovno vprašanje narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji vprašanje vojske, njene notranje utrditve in oborožitve in njenega hitrega ravnanja. Mobilizacija poteka izredno dobro in se sme reči, da bo ob pravih nadaljnjih postopkih popolna. Osnovno vprašanje je zato — vprašanje orožja.

A BRIEF OUTLINE OF THE LIBERATION FRONT DEVELOPMENT AND ACTUAL SITUATION IN SLOVENIA

For the first time, the editor publishes the whole essay »A brief outline of the Liberation Front development and actual situation in Slovenia« which was written for the information of Moscow in the Autumn of 1944 by Boris Kidrič (Peter Kalan), secretary to the Executive Committee of the Slovene People's Liberation Front and member of the CC of Communist Party of Yugoslavia. That essay shows as clearly as exactly the development of Liberation Front; at the call and under the leadership of CP, that mass antifascist organization succeeded in gathering over twenty different political, cultural and other groups and organizations; because of its program comprising nine main points, it became a wide basis for the union of all true patriots in the Liberation struggle, and the only authorized representative of the Slovenes.

That essay contains above all a most precious analysis of social classes in Slovenia. At the time of the occupation of Slovenia which Nazi Germany and fascist Italy divided between themselves, the leading and decisive part played by the working class, with the CP at its head, became obvious. The first partisans came from the workers' class, and the communists suffered the heaviest losses. The author explains as well how wider and wider masses of people joined the antifascist basis of Liberation Front: peasantry, middle classes, intellectuals. Even a part of the Slovene bourgeoisie supported Liberation Front. Every political party or group had to take up its position towards the program of Liberation Front, that was being carried on by the rebellious Slovene People. Only the extreme reactionary elements and the quisslings of the traditional »bourgeois« parties declined it; thus, they came into opposition with the majority, they stood apart, they were isolated and finally so thoroughly defeated that they disappeared from the political horizon, and with them all the Slovene bourgeois or petit-bourgeois parties. The CP carried on with the utmost consistency the program of Liberation Front; it was a reliable ally to all groups within Liberation Front, and succeeded in gathering all that had any importance among the people and was somewhat hostile to the occupation. That is why the very great majority of the Slovenes joined Liberation Front, where they united as they had never done and took their revolutionary flight. The Liberation Front organs became the organs of the new People's Powers. Parts of the territory were liberated where the laws of the new Powers were in force. The author describes also the development of the military organization of the Slovenes from the first partisan groups at the very start of the uprising in 1941, through the detachments up to the brigades and divisions of the regular Liberation army.

In Central and Western Europe, the struggle of the Slovenes and other Yugoslav peoples was the greatest and the most continuous fight against fascist invaders and it was an important factor in the international antifascist Front.

Boris Kidrič's work is an important contribution to our history, a model of marxian analysis of social and political conditions and an example how the author at once »made« history and presented it in a persuasive and condensed description.

That essay and two booklets »Two years of Liberation Front« (1943) (Dve leti Osvobodilne fronte) and »The third year of the Liberation Front« (1944) (Tretje leto Osvobodilne fronte) have made of Boris Kidrič the first historian of the Liberation struggle in Slovenia. And, just as the history of the Workers' movement in Slovenia and Yugoslavia will have to consider his name and his work, all historians of our great epoch will have to take into account his historical works especially his deep marxian analyses and his well founded statements.

Краткий очерк о развитии Освободительного фронта и настоящее политическое положение в Словении (Краткое содержание)

Редакция объявляет впервые и целиком доклад пок. Бориса КИДРИЧА (Петра Калана) „Краткий очерк о развитии Освободительного фронта и настоящее политическое положение в Словении“, составленный им осени 1944 г. в качестве информативного письма для Москвы, будучи тогда секретарем Исполнительного комитета Освободительного фронта словенского народа и членом ЦК Коммунистической партии Югославии. В нем автор исчерпывающе показал развитие этой массовой антифашистской организации, объединившей в роковом 1941 году по почину КП Словении и под ее руководством свыше 20 различных политических, культурных и других групп и организаций, ставшей со своей программой в девять основных пунктов широкой базой для сплочения всех патриотов в освободительной борьбе и выдвинувшейся в единственного оправданного представителя словенской нации.

В особенности важен в докладе анализ общественных классов Словении. За время оккупации Словении, поделенной фашистскими Германией и Италией между собой на две части, рабочий класс во главе с коммунистической партией проявил себя как ведущая и решающая сила. Первые партизаны рекрутировались из рядов рабочих, а коммунисты больше всех несли жертвы. Автор объясняет присоединение к антифашистской платформе Освободительного фронта (ОФ) все широчайших масс: крестьян, мелкой буржуазии, интеллигенции. Даже часть словенской буржуазии поддерживала ОФ. Ни одна политическая партия и группа не могла мимо программы ОФ, которую прихватил мятежный словенский народ. Лишь крайне реакционные элементы и квислинги из рядов традиционных буржуазных партий воспротивились ей и тем самым оказались в конфликте с огромным большинством народа; сперва они попали в изгнанию, а в конечном итоге они претерпели такое обстоятельное поражение, что совместно с ними исчезли с политического горизонта все словенские буржуазные и мелкобуржуазные партии. КП Словении с исключительной последовательностью проводила программу ОФ, она была верным союзником всех групп ОФ и вокруг ОФ собирала всех, кто в какой бы то ни было степени представлял значимость среди народа и не признавал оккупации. Поэтому в ОФ объединилось подавляющее большинство словенской нации, сплотившейся в небывалом единстве и революционном подъеме. Органы ОФ перерастали в органы новой народной власти. Отвоевывались освобожденные районы, на которых действовали законы новой власти. Автор показывает также развитие военной

организации словенских трудящихся, начиная от первых отрядов за время восстания в 1941 году до бригад и дивизий регулярной народноосвободительной армии.

Борьба словенского и других югославских народов представляла в центральной и западной Европе наибольшую и постоянную войну против фашистских держав и этим становилась важным фактором в международном антифашистском фронте.

Сочинение Бориса Кидрича является исключительно важным документом нашей истории, образцом марксистского анализа общественных и политических отношений и примером, как автор „создавал“ историю и одновременно охватил ее в сжатом и убедительном очерке.

Настоящий доклад и брошюры „Два года Освободительного фронта“ (1943) и „Третий год Освободительного фронта“ (1944) утвердили Бориса Кидрича как первого историка народноосвободительной борьбы в Словении. И подобно тому, как история рабочего движения в Словении и Югославии не обошлась без личности и деятельности Бориса Кидрича, так не может быть и историка нашего великого времени, который не считался бы с историографскими сочинениями Бориса Кидрича, особенно с его марксистским анализом и обоснованными данными.

BREF APERÇU DU DÉVELOPPEMENT DU FRONT DE LIBÉRATION ET SITUATION POLITIQUE ACTUELLE EN SLOVÉNIE

Pour la première fois, la rédaction publie in-extenso l'exposé »Bref aperçu du développement du Front de Libération et situation politique actuelle en Slovénie« que Boris Kidrič (Peter Kalan), secrétaire du Comité exécutif du Front de Libération et membre du CC du PC de Yougoslavie, écrivit à l'automne de 1944 pour l'information de Moscou. D'une manière aussi claire qu'exacte, il y décrivait le développement de cette organisation antifasciste de masse qui, à l'instigation et sous la direction du PC rassembla en 1941 une vingtaine de groupes et organisations politiques, culturels et autres; de par son programme comprenant neuf points fondamentaux, le Front de Libération devenait la large base du groupement de tous les vrais patriotes dans la résistance et la lutte pour la libération, ainsi que le seul représentant autorisé du peuple slovène.

Cet exposé renferme surtout une précieuse analyse des classes sociales en Slovénie. Le rôle décisif et de premier plan de la classe ouvrière à la tête de laquelle se trouvait le PC se révéla lors de l'occupation de la Slovénie que se partagèrent l'Allemagne nazie et l'Italie fasciste. La classe ouvrière donna les premiers partisans, les communistes furent le plus durement éprouvés. L'auteur explique en même temps comment des masses populaires de plus en plus considérables: paysannerie, petits-bourgeois, intellectuels, adhéraient à la base antifasciste du Front de Libération que soutenait même une fraction de la bourgeoisie slovène. Tous les groupes et partis politiques furent mis en demeure de se prononcer quant au programme du Front de Libération, que le peuple slovène résistait, appliquait. Seuls, les éléments réactionnaires extrémistes et les quisslings des partis bourgeois traditionnels le repoussèrent; ils s'opposèrent ainsi à l'énorme majorité populaire, s'isolant dès l'abord; en définitive, leur échec fut si complet qu'ils disparurent de l'horizon politique et, avec eux, les partis bourgeois et petit-bourgeois de Slovénie. Le PC appliquait le programme du Front de Libération avec une parfaite conséquence, il était un allié sincère de tous les groupes du Front et rassemblait autour de ce dernier tout ce qui avait une quelconque importance parmi le peuple et n'acceptait pas passivement l'occupation.

Le Front de Libération rassembla ainsi la grande majorité du peuple slovène, réalisant une union inconnue jusqu'alors et donnant un grand élan révolutionnaire. Les organes du Front devenaient les organes des nouveaux Pouvoirs populaires. Des régions de la Slovénie étaient libérées, où on appliquait les lois de ces nouveaux Pouvoirs. L'auteur étudie aussi la développement de l'organisation militaire de la résistance du peuple slovène, depuis les premiers groupes partisans de la révolte de 1941 et les détachements de partisans jusqu'aux brigades et divisions de l'Armée régulière de Libération nationale.

La lutte du peuple slovène et des autres peuples yougoslaves représente dans l'Europe centrale et occidentale l'action la plus étendue et la plus durable contre les occupants fascistes, ce qui en fait un facteur important dans le front antifasciste international.

L'exposé de Boris Kidrič est un apport de grande valeur à notre histoire, un modèle d'analyse marxiste des conditions sociales et politiques et un exemple de la manière dont l'auteur »faisait« l'histoire et en même temps la présentait en une étude concentrée et convaincante.

Cet essai et deux brochures »Deux ans de Front de Libération« (1943) (Dve leti Osvobodilne fronte) et »Troisième année du Front de Libération« (1944) (Tretje leto Osvobodilne Fronte) font de Kidrič le premier historien de la lutte de libération nationale en Slovénie. De même que l'histoire du mouvement ouvrier non seulement en Slovénie mais en Yougoslavie devra tenir compte de la personnalité et des travaux de Boris Kidrič, de même tout historien de notre grande époque devra prendre en considération ses travaux historiques, surtout ses profondes analyses marxistes et ses affirmations justifiées.